LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

JUOZAS ERETAS

IŠEIVIJOS KLAUSIMAIS

ROMA 1974

PRATARTIS

Įvairiomis progomis turėjau galimybę išdėstyti savo mintis išeivijos klausimais. Dalis tų paskaitų buvo atspausdinta L. K. M. Akademijos leidiniuose. Paskui tos paskaitos buvo išspausdintos žurnaluose, iš kurių buvo padaryti atspaudai. Kadangi šiandien tie žurnalai sunkiai prieinami, o atspaudai išsemti, nutariau — atsiliepdamas į tam tikrus pageidavimus — išleisti bent trejetą tų paskaitų vienoje brošiūroje. Būtų gražu, jei Skaitytojas iš jos pasisemtų paguodos ir naujai pasiryžtų ištesėti pasirinktame kelyje. Džiaugiuos, kad Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija Romoje apsiėmė tą rinkinėlį išleisti. Kadangi ji atliko ir visą techninką darbą, reiškiu jos pirmininkui prof. dr. Antanui Liuimai S.J. ir jo bendradarbiui kun. Rapolui Krasauskui savo nuoširdzią padėką bei pagarbą.

Basel (Šveicarija), *Juozas Eretas*
1974 m. Sekminių Šventėje

Tiražas 1000 egzempliorių

Spausdino Pontificia Università Gregoriana spaustuvė Romoje

I. TREMTIS — PRAKEIKIMAS AR UŽDAVINYS?

1. Kodėl tremtis mums skaudi?

Tremtis, t. y. atsiskyrimas nuo savųjų ir gyvenimas svetimoje žemėje, visuomet yra skaudi. Dėl to ji dabar skaudi lietuviams — egziliečiams. Ji jiems net baisi. Kodėl? Tam yra eilė priežasčių.

Ji skaudi pirmiausia dėl to, kad iš viso netekimas savo tėvynės yra didi nelaimė. Juk tai reiškia ne tik netekti savo dabarties: krašto ir giminių, žemės ir turtų, bet ir netekti savo praeities: per šimtmečius eitojo kelio, tėvų ir kapų, bendrakeleivių ir visų tradicijų. Tai gal net reiškia netekti savo ateities: užsimojimų, gyvenimo tikslo ir veikimo prasmės. Net ir tada, kai viso to nustojame tik laikinai, emigracija yra tikra nelaimė. Suprantama, nes emigruoti reiškia tam tikra prasme numirti.

Tremtis lietuviui itin skaudi dėl to, kad jis būdamas ūkininkas arba bent kilęs iš ūkio, visa savo prigimtimi yra suaugęs su savo žeme maitintojėle. Dėl tos priežasties lietuvis nėra ir joks svieto perėjūnas, nomadas. Jis sėslus. Žemė jam tampa brangiausia visų medžiagiškų turtų. Bet ji jam reiškia kur kas daugiau, negu tik žemės gabalą — ji jam tikroji tėvynė, nes caro viešpatystės jis tokia nelaikė. Ji jam buvo ir jo «valstybė», visa jo visuomeninė bei moralinė atrama. Dėl to jis tik paskutinės bėdos verčiamas ją paliko. Kokie jausmai tuomet jaudino jo širdį, galima spręsti iš seno posakio: Jis nusiminęs, it žemę pardavęs.

Reikia pridurti, kad ir likę Lietuvoje dabar išgyvena panašią dramą, juk žemės suvalstybinimas yra ne kas kita, kaip ūkininko apiplėšimas ir jo pavertimas kolchozininku — jo garbės pažeidimas bei socialinio rango paniekinimas [1].

Kur kas lengviau išvykti miestelėnui, ypač neturinčiam žemės ar kitokio nejudomo turto, sakysime, namų. Būdamas dažniausiai tik buto nuomininkas, jis paprastai lengvai palieka savo miestą,

---

[1] Gal kaip tik dėl to Lietuvoje pasilikę rašytojai taip nemėgsta vaizduoti kolūkinio gyvenimo, kuo, pvz., viešai skundžiasi J. Kaminskas savaitraštyje *Literatūra ir menas*, 1963 m., 27 nr.

net savo kraštą. Dėl to iš Berlyno lengviau persikelti į Čikagą, negu iš Sintautų *.

Lietuviui tremtis dar yra psichologinė nelaimė, kadangi jis jai nebuvo pasiruošęs. Praeityje jis tokio reiškinio nepažinojo, todėl ir dabar apie tokį nė negalvojo. Tiesa, po nepasisekusių 1831 ir 1863 metų sukilimų prieš caristinę Rusiją, jis buvo liudininkas, kaip daug lenkų turėjo bėgti ir kartu su jais nemaža ir lietuvių. Bet šieji beveik visi buvo sulenkėję, kaip, pvz., Adomas Mickevičius. Šiaip gi lietuviai tik vėliau pradėjo emigruoti — tarp Muravjovo siautėjimo ir pirmojo pasaulinio karo. Tačiau reikia įsidėmėti, kad lietuviai tuomet išvyko individualiai — nemasiniai, savu noru — nepriverstinai, ne iš savo lietuviškos valstybės, o iš nekenčiamos Rusijos. Dėl to šie išeiviai, kurie kitur rado geresnes gyvenimo sąlygas, ir nesijautė tikrais tremtiniais-egziliečiais. Taigi, lietuvis iki antro pasaulinio karo nežinojo tremties tikra to žodžio prasme. Bet jis nė nemanė emigruoti, kadangi istorija jam buvo skyrusi visai kitokį uždavinį: ginti savą kraštą ir atkurti savo valstybę.

Tam uždaviniui jis gyveno su tokiu atsidėjimu, kad emigraciją jis būtų laikęs nedovanotinu bėgimu nuo šventos pareigos. Dėl to jis pats neišvyko, ir palikusius savo kraštą jis ragino grįžti, ką daugelis ir padarė.

Uolios visų piliečių pastangos tarp dviejų pasaulinių karų atstatyti tėvynę bei valstybę, lietuvį taip pririšo prie savo krašto, kad kokia nors okupacija jam atrodė visai negalima. Todėl jis jai, kaip ir emigracijai, visai nebuvo pasiruošęs. Tremtis jį trenkė it žaibas iš saulėto dangaus. Nelaukti nuostoliai yra visų baisiausi.

2. Istorija žino daug tremčių

Tremtis yra eilinis reiškinys istorijoje, nes tautos visada patenka į situacijas, kurios verčia jos vadus ir veikėjus, kartais net grupes ir ištisas mases, palikti savo kraštą. Tokių bėgimų skaičius yra toks didelis, kad jie užpildo žymią istorijos puslapių dalį. Suprantama, kad tai patys skausmingiausi jos puslapiai, nes tremtis išdrasko ne tik šeimas, bet ir tautas ir jos skeveldras išbarsto po svetimuosius, kurių tarpe tremtiniai patenka į pavojų nutausti ir dingti be pėdsakų. Tų tremčių, iš tiesų, tiek daug, kad galima būtų apie jas stambias knygas parašyti. Šios turėtų daug skyrių, nes retai viena tremtis yra lygi kitai.

* Autorius šalia mokslinės ir visuomeninės veiklos prie Sintautų miestelio ūkininkavo.

Dažniausiai atskiri veikėjai turi palikti gimtąją žemę, ir būtent tada, kai jų politinės pažiūros prieštarauja valdantiesiems. Tokių prieštaravimų visuomet bus. Dėl to ir eilė tų politinių emigrantų niekad nenutrūks. Jų tarpe užtinkame itin daug patriotų, besistengiančių išvaduoti savo tėvynę nuo svetimų užgrobikų. Atsiminkime tik prancūzų Chateaubriand ir Victor Hugo, taip pat italus Mazzini ir Garibaldi. Itin charakteringas šiuo atžvilgiu Mazzini. Kad tik niekas jo nekliudytų kelyje į besivienyjančią Italijos respubliką, jis atsisakė šeimos, pelningos vietos, patogios visuomeninės padėties. Tremtis, kurioje jis išbuvo apie 25 metus, jam buvo *santo sacrificio*, šventa auka tėvynės labui.

Visais amžiais buvo išguiti ar patys turėjo nuo priespaudos pasišalinti ir atskiri kūrėjai, filosofai ir bendrai laiko dvasiai neprielankūs kultūrininkai, nes jie labai nepatogūs ramybės drumstėjai, įkyrūs sąžinės budintojai, ateities regėtojai. Minėkime tik kinų Konfucijų, graikų Platoną ir Aristotelį, taip pat arabų Mahometą.

Atsitikdavo, kad ir ištisa religinė grupė ar bažnytinis vienetas, atskalūnai ar šiaip nonkonformistai turėdavo bėgti ar savo noru pasitraukti, kaip antai Anglijos puritonai, Airijos katalikai, Prancūzijos hugenotai, Italijos valdensai, kurie visi kitur tikėjosi rasti tėvynėje pasigendamos laisvės. Jų prototipą daugelis matė kvakerio William Penno asmenyje (1644-1718), kuris tik už tėvynės ribų galėjo savo « šventąjį eksperimentą » pravesti.

Atsitikdavo taip pat, kad turėdavo išvykti tam tikras sluoksnis arba bent žymi jo dalis, kaip po 1789 metų revoliucijos įvyko su Prancūzijos aristokratais. Tuomet tarp daugelio kitų pas vokiečius nusikraustė ir Chamissų šeima, kuri jiems davė poetą Adelbertą. Jis minėtinas savo novele *Peter Schlemihl*, kurioje šis Petras nelabajam parduoda savo šešėlį, prarastosios tėvynės simbolį. Nors jis tuo ir laimi didelių medžiaginių turtų, vis dėlto tampa nelaimingiausias žmogus pasaulyje.

Atsitikdavo, kad patriotai žemvaldžiai ir jiems ištikimi turėdavo bėgti. Prisiminkime lenkų sukilimus. Tuomet emigracijos bangos išnešė ne tik Mickevičių, bet kone visus kitus reikšmingus poetus bei šiaip menininkus. Išsiblaškydami beveik po visą mūsų kontinentą, jie savo kankinamos tėvynės reikalą padarė ir Europos reikalu. Atsiminkime tik Chopiną.

Atsitiko net, kad visa tauta buvo išvaryta : pvz., 70-tais metais po Kristaus gimimo, Titui užėmus Jeruzalę, žydai iš savo tėvynės buvo ištremti.

Tai tik keli pavyzdžiai tų nesuskaitomų tremčių, kurios istorijos bėgyje jaudino ir skaudino tautas. Priežastys, kurios jas pa-

gimdė, leidžia manyti, jog žmonija tremčių ir ateityje neišvengs, nes tos priežastys giliai glūdi beveik nesikeičiančioje žmogaus prigimtyje.

3. Ar tremtimi galima ir džiaugtis?

Nors iš vienos pusės ir giliai apgailestaujame, kad nepažabotos žmogaus jėgos, nesuvaldyti jo instinktai, vadų aistros ir tautų neapykantos nuolatos iššaukia naujas tremtis, iš kitos pusės gi negalime jomis nesidžiaugti. Juk reikia suprasti, kad opozicija prieš politinę priespaudą, idėjinį terorą, dvasios išprievartavimą yra visai sveikintinas reiškinys. Nes tai parodo, kad tauta morališkai dar yra sveika, kad jos pozityvios jėgos dar nepalaužtos, kad ji idėjiškai dar gaji ir tamsioms užmačioms priešinasi, nors žino, kad toks pasipriešinimas gali baigtis net tremtimi.

Bloga yra tik tada, jei tauta į visą jai daromą žalą nebereaguoja, jei ji, nemoralumo atrofuota, su juo apsipranta ir rezignuodama jam pasiduoda. Iš tokių pasidavėlių sunku belaukti ko pozityvaus.

Visai kas kita su maištaujančiomis tautomis, nes moralinis jų sveikatingumas, jų įdėjinis gajumas visuomet turės teigiamų pasekmių. Dėl to galima, — nors tai gal daug kam skamba paradoksiškai, — sveikinti tautas, kurios išugdo emigrantus ir sveikinti juos pačius.

Sveikinti jų pasiryžimą, žinoma, dar nereiškia sveikinti ir jų laimėjimą. Istorija moko, kad pirmoji emigrantų karta tik retai pasiekia tuos tikslus, dėl kurių paliko savo kraštą. Svarbu tad užkrėsti ir kitą generaciją savo idealų meile, uždegti įpėdinius. Tuomet, jei to pasiekiama, jau daug laimėta.

Pikčiausias egziliečių priešas yra laikas, nes jis negailestingai retina jų eiles, nesirūpindamas jas papildyti naujomis. Vienok ir šitą priešą galima nugalėti, kaip įsakmiai parodo, pvz., armėnai, žydai, airiai, nes visos šios tautos šiandien turi savo valstybes, nors per šimtmečius joms įkurti nebuvo galimybių [2]. Bet istorijos bėgyje, kurioje amžinai viskas keičiasi, vis kada nors tokių galimybių pasitaiko. Svarbu tik jomis pasinaudoti. Tokiais atvejais galima tvirtinti, kad nors istorija kuria emigracijas, bet ir emigracijos gali kurti istoriją.

---

[2] Tiesa, armėnų respublika šiandien rusų okupuota, bet yra tik laiko klausimas, kada armėnai nusikratys ir šio jungo.

4. Ar tremtis nekūrybiška ?

Kadangi tremtis paprastai laikoma nelaime, tai natūraliai iš jos seka nuliūdimas, neviltis, net desperacija. Dėl to daugelis egziliečių praranda norą gyventi, kiti net nusižudo. Vėl kiti nusižudo dvasiniai — tampa neveiklūs, nekūrybingi. Būdami tuomet tik biologinės esybės, vienų instinktų judinami gyvūnai, kurie, iškritę iš senos tvarkos, nesugebėjo kurti naujos, jie tesudaro masę be moralinio, socialinio bei politinio nugarkaulio. Joseph de Maistre, Londone pastebėjęs tokį prancūzų aristokratų iškrikimą, ištarė skaudų žodį : *L'Emigration ne vaut rien et elle ne peut rien* — emigrantai — niekam netikę. Nėra abejonės, kad daugelis tuščiavidurių bėglių užsitarnavo tokį pasmerkimą, bet toli gražu ne visi. Antai Chateaubriandas kaip tik tuo laiku tame pačiame Londone rašė savo garsųjį veikalą *Le génie du christianisme* (Krikščionybės genijus).

Faktas, kad tremtis daugelį nubloškia į nevaisingumą. Bet taip atsitinka beveik vien su mažai gabiais, kurie tik tirštos tautinės atmosferos dėka šiaip taip galėjo išsivystyti. Jei tokie, patekę svetur, ten nutyla, tai niekam iš to nuostolių nėra. Tikras kūrėjas savo jėgų svorį jaučia savyje ir dėl to kūrybiškas yra net toli nuo savųjų. Jam Lietuva yra ten, kur jis pats yra. Net pastebima, kad stiprūs savo dvasia kūrėjai — bet kokios srities — tremtyje dar sustiprina savo veiklą. Svetima aplinka jų nepribloškia, o paskatina, kuo jie patvirtina šįkart teisingąjį Nietzschės pasisakymą : Kas manęs neužmuša, tas mane sustiprina. Klaidinga tad manyti, jog tremtis esą tik nekūrybingo nusiminėlio sinonimas. Tremtis nėra kastracija.

Tremtyje dažnai pastebime, kad skaičius viešai pasireiškiančių net didėja. Bet daugumoje atvejų tai nėra kūrybiškumo pasireiškimai, o tik bėgimas nuo slegiančios tikrovės į veiklą, kuri tiems « kūrėjams » leidžia, it kokiame miražų pasaulyje, užsimiršti.

Bet kad emigrantai tikrai gali nuveikti didelius darbus, atlikti epochinius žygius, sukurti net pasaulinės reikšmės veikalus, tai parodo daugybė garsių pavyzdžių. Antai *Septuaginta* nebuvo, kaip galima būtų manyti, žydų žemėje iš hebrajų kalbos išversta į graikų kalbą, o svetur, Egipte. Apie *Koraną* mes žinome, kad jis ne Mahometo tėvynėje buvo surašytas, o Medinoje, egzilyje. O Dante savo, *Dieviškąją Komediją* sukūrė ne gimtinėje Florencijoje, o besibastydamas po svetimus. Komenijus garsius savo pedagogikos veikalus — arti 150 ! — parašė ne kokiame saugiame savo krašto kampelyje, o Trisdešimties metų karo po visą Europą varinėjamas.

Ponia de Staël savo priešo Napoleono tris kartus buvo tremiama, ir kiekvieną kartą ji jam atsakė naujais veikalais. Prūsų valstybės vyras Hardenbergas savo reformos planus paruošė svetur, Rygoje, į kur jį buvo nuvaręs tas pats Napoleonas. Ir vargu ar Byronas būtų pasiryžęs graikams padėti, jei jis nebūtų buvęs priverstas palikti savo šalies. Ką sugeba viena vienintelė gabi emigranto plunksna, paliudija Herceno žurnalas *Kolokol*, kuris, nors eidamas Londone, sėkmingai veikė Aleksandro II-jo žemės bei kitokias reformas.

Ir mūsiškiai išimties nedaro. Nes kažin, ar Mickevičius būtų mus apdovanojęs savo nemirtinguoju *Ponu Tadu*, jei jis kur nors tarp Gardino ir Vilniaus nerūpestingai būtų leidęs savo dienas? Reikėjo jam nekenčiamo Paryžiaus, kad galėtų išlieti tuos jausmus, kurie dar šiandien jaudina mūsų širdį. Dienai rašyti užtenka rašalo, šimtmečiams rašyti — reikia ašarų. Ir ar Matulaitis-Matulevičius Marijonų vienuolijos neatnaujino egzilyje, Šveicarijoje? Iš viso yra idėjų, kurios užgimsta tik svetur, priverstiniame ar pasirinktame egzilyje. Juk ar Šalkauskis ne toje pačioje Šveicarijoje suvokė Lietuvos vaidmenį *sur les confins de deux mondes* — ant dviejų pasaulių slenksčio? Ir ar Pakštas ne Amerikoje suprato, kad mūsų laikrodį reikia sukti šimtą metų pirmyn?

Galima būtų dar daugybe pavyzdžių įrodyti, kad yra darbų ir veikalų, kuriuos — Dantės žodžiais — tegali brandinti kieta svetimųjų duona ir begalinis savųjų pasiilgimas. Patys paliestieji, žinoma, brangiai užmoka už emigrantiškus savo laimėjimus. Tačiau yra ašarų, kurios palaimingesnės už šypseną.

5. Mistiškas mūsų tremties charakteris

Tremtiniai pabaltiečiai bendroje emigrantų istorijoje užima visai skirtingą vietą, kadangi jie beveik ištisai priklauso prie šviesuomenės. Tiesa, Prancūzijos revoliucijai siaučiant, pabėgo daug aristokratų. Tačiau liko daugybė iš miestelėnų kilusių inteligentų. Taip liaudis nebuvo be vadų, tauta neliko be smegenų. Bet kaip tik priešingai įvyko su pabaltiečiais. Todėl nėra abejonės, kad dėl išskirtinio jų tremties pobūdžio, greit juo turėtų susidomėti istorikai ir sociologai.

Bet ne tik jie vieni, nes ar šis mūsų šviesuomenės išvykimas tik neturi ir mistiško charakterio? Juk tas faktas, kad dėl savo pasaulėžiūros ir religijos paliko kraštą kone visa krikščioniškai ar šiaip humanistiškai nusiteikusi inteligentija, mumyse sukelia savotiškų minčių.

Šis išskirtinas mūsų emigracijos charakteris mums patiems dažnai nekrinta į akį. Tai suprantama, nes mes taip glaudžiai esame su ja surišti, kad nesugebame šalia jos atsistoti ir objektyviai pažvelgti į save. Dėl to nėra ko stebėtis, nes skausmas nežino objektyvacijos. Bet bandykime nors valandėlei išsikelti iš mūsų emigracinio kolektyvo, tuomet tuoj suvoksime nuostabų mūsų tremties pobūdį.

Iš tikrųjų, ji tiek savo susidarymo aplinkybėmis, tiek savo sąstatu vargu tėra aklos pripuolamybės vaisius. Taigi, ar tik ne pati Apvaizda ją sudarė, skirdama jai svetur tą darbą, kurio Lietuvoje pasilikę negali dirbti? Juk tikrai, kokios būtų mūsų, krikščioniškojo humanizmo išpažinėjų, galimybės ten, kur viešpatauja okupantų materializmas su ateizmu? Taigi, mūsų — Matulevičiaus, Šalkauskio, Vydūno pasekėjų — išsigelbėjimas yra nuostabus reiškinys.

Taip pat nuostabus ir tas faktas, kad mūsų emigrantai čia Vakaruose, ypač Amerikoje, rado tvirtą moralinę ir medžiagišką pagalbą iš anksčiau čia atvykusių, kurių pozicijos jiems leidžia ne tik rodyti gerą širdį, bet ištiesti ir dosnią ranką. Tokiu būdu mūsų tremtiniai nebuvo įmesti į bado ir mirties nasrus, o įvesti — kad ir svetimoje žemėje — į tautiečių tarpą. Jiems priklauso už tai tikra mūsų padėka bei pagarba. Bendraukime su jais nuoširdžiai ir veikime jų įkurtose parapijose bei mokyklose, kurios yra vertingas į kultūros darbą įnašas.

Ar visame tame nesijaučia aukštesnė ranka, sudaranti mums tokias sąlygas, kurios mums leidžia geriau gyventi savo paskirčiai?

Pozityvistai bei kitoki materialistai, žinoma, paneigs tokį mistišką mūsų tremties charakterį. Bet ar yra moksliška tokia pažiūra, kuri paneigia viską, kas grubiems jų pažinimo įrankiams nėra prieinama?

6. Mūsų įsipareigojimas

Mistiškas mūsų tremties pobūdis įpareigoja visus egziliečius. Dėl to mes neturime teisės užsidaryti privatiniame savo kiaute ir pasitenkinti asmeniškų tikslų siekimu, apsiribojančiu dažnai tik gerbūvio užtikrinimu bei patogumų ieškojimu. Tas neretai mus nubloškia į gėdingą lėbavimą, kuriame mes išduodame savo paskirtį.

Pabrėždami visų emigrantų pareigą veikliai dalyvauti darbuose, plaukiančiuose iš krikščioniško bei tautinio mūsų nusistatymo, mes vis dėlto nemanome visus egziliečius vienodai įpareigoti, nes mes nevisi sugebame kūrybiškai pasireikšti. Bet to nė nerei-

kia ; svarbu tik, kad visi padėtų sutirštinti dvasios atmosferą, nes visuomet reikia didžiulio skaičiaus tuo pat besisielojančių inteligentų, kad galėtų iš jų išsikristalizuoti nors vienas žymus kultūrininkas.

Mat, tos dvasios pažibos, tie simboliai ištisos generacijos ar net visos epochos nenukrinta iš dangaus, o visuomet įkūnija tuos tūkstančius bevardžių, kurie ilgą laiką ir su visišku atsidavimu pasišvenčia idėjiniam darbui — mokslo, meno, technikos, visuomenės darbui. Sakysime, kiek reikėjo tų nežinomų kunigų, kol iš jų galėjo iškilti nors vienas Matulaitis-Matulevičius ? Kiek reikejo tų kuklių filosofinių minčių ugdytojų, kol vienas Šalkauskis galėjo tapti jų dvasios reiškėju ? Ir kiek jau reikėjo tų poetiškai nusiteikusių pirmatakų, kol galų gale galėjo susiformuoti toks Maironis ? Bet jų visų reikėjo, nes be daugybės mažiau reikšmingų nebus to vieno reikšmingo. Jie yra tartum tie laiptukai, kuriais didysis kopia aukštyn.

Todėl svarbu, kad kiek galint daugiau inteligentų veikliai dalyvautų kūrybiškuose mūsų užsimojimuose, kiekvienas pagal savo jėgas. Tuo jie sutirštins tą atmosferą, kuri reikalinga kūrybiškumui sužadinti, nes tik iš stiprios įtampos šoka žaibai.

Ir talentams pasireikšti reikia ne tik daug veiklių bendraminčių, bet ir apsčiai laiko. Juk reikia žinoti, kad didžios asmenybės tik lėtai formuojasi. Kartais reikia net kelių generacijų, kol prinoksta nors viena įžymybė. Jei tad jos iškart nesimato, mes neturėtumėme nekantrauti, nes pirma sąlyga kūrybiškumi ugdyti yra kantrybė. Bet, deja, jos kaip tik mums trūksta. Todėl nervuojamės patys ir kitus nerviname, tuo dažnai išblaškydami kūrybiškus savo užsimojimus. Išvidinį talento vystymąsi negalima iš lauko forsuoti ; tad leiskime jam formuotis pagal išvidinį ritmą.

Taip pat neturi mūsų bauginti faktas, kad toji daugiašakė mūsų kultūra negali būti ugdoma be kovų. Kurti visuomet reiškia kovoti : kovoti už savo vizijas, užsimojimus, kovoti už įkūnijimą, įforminimą viso to, kovoti ir už įvertinimą, pripažinimą mūsų darbų. Kova seka bet kokį kūrėją, veikėją kaip jo šešėlis, ir pasisekimas bus tik tų pusėje, kurie ryžtasi. Kova visuomet bus būtina auka.

Mes jau girdėjome, kad Mazzini savo veikimą emigracijoje laikė « šventa auka », kuri paaukojo tėvynei net asmeninę savo laimę. Po ilgų metų grįždamas į gimtinę — svetima pavarde ! — jis manė, jog visos jo kruvinos pastangos nuėjusios niekais. Tačiau ateitis parodė visai ką kita, nes tuomet jo siekiama Italijos respublika šiandien jau gyvuoja ir jo išsvajota vieninga Europa dabar irgi realizuojama. Panašiai ir su Mickevičium, kuris mirdamas

Konstantinopolyje taip pat kankinosi mintydamas, jog svetur veltui dirbęs savo kraštui. Tikrumoje gi jis jam buvo laimėjęs visuotiną užuojautą bei paramą, kas vėliau esmingai prisidėjo prie Lenkijos (iš dalies ir prie Lietuvos) atstatymo.

Šis tragiškas nesusipratimas, kuris apkartina daugelio emigrantų veiklą, mus verčia pabrėžti, jog trumpas žmogaus gyvenimas negali tarnauti mastu mūsų darbams įvertinti. Tai vėliau istorija atliks savo mastu, kurio siauras mūsų akiratis nepajėgia aprėpti. Tad nenusiminkime, jei mes nematome to laimėjimo, kurį Apvaizda skiria vėlesnei kartai. Svarbu tik veikti ir pasiaukoti, nes yra esminis aukos bruožas, kad ji visuomet « apsimoka ».

7. Kokia kalba ?

Bet kokia kalba mes turėtumėme kurti tremties mums skiriamus darbus ? Kad pajėgtume tiksliai atsakyti į šitą klausimą, mes turime pirmiausia išsiaiškinti kalbos esmę bei uždavinį.

Kalba visų pirma yra įrankis, leidžiąs mums santykiauti su aplinka. Tas mūsų kontaktų ratas darosi juo platesnis, juo daugiau kalbų mes mokame. Dėl to dar romėnai tvirtindavo : Kiek moki kalbų, tiek kartų esi žmogus. Tad verta išmokti keletą kalbų, ypač pasaulinės reikšmės turinčių.

Bet kalba yra kur kas daugiau, negu tik socialinę funkciją turįs instrumentas : ji pats brangiausias tautos turtas. Kuo ? Tuo, kad žmogus jos pagalba žengia į pasaulį ir jai padedant susipažįsta su gyvenimu. Ir ne tik susipažįsta su juo, bet jį ir krikštija ir taip atkuria pasaulį savyje. Mūsų kalboje tad atsispindi visa mūsų buitis, taip kad su vokiečių poetu Arndtu galima tvirtinti : Kalbos gelmėse užtinkame visus tautos savumus. Iš tiesų : tauta ne tik kuria, bet tiesiog tampa kalba. Praktiška išvada iš to aiški : jei tauta nori pasilikti ištikima sau, ji pirmiausia turi pasilikti ištikima savo kalbai.

Nemažiau ryški išvada kūrybiniam darbui, nes šis tebus originalus, jei tauta kurs iš savo gelmių, vadinasi, jei ji kurs tais savumais, kurie ją esmingai skiria nuo visų kitų nacijų. Iš to seka, kad pereinąs į svetimą kalbą, pereina į svetimą jo prigimčiai pasaulį. Jame jis tebus nekūrybiškas užklydėlis, nes nebeprabils savo siela, o tik savo liežuviu. Dėl to tremtiniai turi suprasti, kad dingimas svetimos kalbos jūroje reiškia ne ką kita, kaip atsisakymą nuo tautinio kultūros darbo iš viso.

Akivaizdoje šio visai neišgalvoto pavojaus vėl deginantį aktualumą įgauna Daukšos jau prieš 350 metų išreikštas įspėjimas

bei raginimas: «Ne žemės derlingumu, ne drabužių įvairumu, ne šalies gražumu ... gyvuoja tautos, bet išlaikymu bei vartojimu savo kalbos ... Sunaikink ją — atimsi gyvybę ir garbę»[3].

Į pavojų netekti savo kalbos ir tuo pačiu netekti «gyvybės ir garbės» patenka kiekviena emigracija. Minėtasis Daukšos įspėjimas ragina emigraciją, kol ji dar tebėra sąmoninga bei gyvastinga, pasipriešinti tokiai mirčiai. Įsidėmėtina, kad prancūzas Rivarol, pabėgęs nuo revoliucijos, svetur, Hamburge, pradėjo leisti naują žodyną, nors jo kalbai negrėsė nė joks pavojus. Ir tokių pavyzdžių yra daugiau, nes visos tautos — o ypač jų emigrantinės grupės — skuba gelbėti savo kalbą, jei jos nori gelbėti savo kultūrą. Aišku, kad ir mums kito kelio nėra. Šis tvirtinimas toli gražu nekvepia šovinizmu ar kalbiniu išpuikėjimu, o tėra savaimingas susikaupimas tame tautos turte, kuris vienas mus įgalina kūrybiškai pasireikšti.

Be šito principinio konstatavimo yra dar proginis. Juk negalime užmiršti, kad mes anksčiau ar vėliau savo darbo vaisius turėsime pernešti Lietuvon. Tačiau tai tebus galima, jei tiek tenykščius, kiek čionykščius jungs ta pati kalba.

8. Baigiamosios mintys

Priartėjus prie svarstymų pabaigos, mums belieka visas mintis sutraukti.

Pirmiausia turime dar kartą įsidėmėti, kad tremtis istorijoje yra įprastas reiškinys. Žinant tas jėgas, kurios judina tautas bei valstybes, nesunku suvokti, kad emigracija ir šiandien neišvengiama. Būtų, žinoma, neprotinga jos siekti, tačiau būtų lygiai neprotinga laikyti ją pražūtimi.

Tremtis visuomet skausminga, bet ji nereiškia politinio, kūrybinio ar moralinio emigrantų žlugimo. Daugybė pavyzdžių įtikinančiai parodo, jog tremtis yra vienas neišvengiamas tautos laikotarpis ar vienas tremtinio gyvenimo tarpsnis.

Emigruoti taip pat nereiškia kristi į nevaisingumą. Emigrantai, kurie dabar nekūrybiški, tikriausiai ir Lietuvoje niekuo nebūtų pasižymėję. Tai tvirtinti leidžia patirtis, rodanti, jog tremtis stipriai išryškina prigimties bruožus. Dėl to šalia nevaisingųjų užtinkama ir eilė nuostabiai iškilusių talentų, kuriuos nepaprastos aplinkybės paskatino ir prie nepaprastų užsimojimų. Todėl pasitaiko tautų, kurios daugiau išgarsėjo savo emigrantais, negu tėvynėje pasilikusiais.

---

[3] M. Dauksza, *Postilla catholicka*, Vilnius 1599, prakalboje.

Nors tautos dažnai gali didžiuotis savo tremtinių talentais, tačiau atskiras tremtinys-kūrėjas už tai brangiai užmoka, nes bet kokie laimėjimai pasiekiami tik sunkiomis aukomis, reikalaujančiomis dažnai visiško pasiaukojimo. Tačiau krikščioniškai įkvėptas tremtinys to nesibaido, nes žino, jog visas aukas daro Aukščiausio planams vykdyti.

Kaip tik tokį mistišką charakterį mes įžiūrime dabartinėje mūsų emigracijoje, nes jai įtikimiausiai yra skirtas tas uždavinys, kurio tėvynėje pasilikę negali atlikti. Mūsų emigracinė buitis tad nėra prakeikimas, o Apvaizdos parėdymu mums skirta užduotis. Ji tam tikra prasme yra net malonė, nors ir skaudi. Bet jei jau kone visas krikščioniškas elitas buvo išgelbėtas nuo fiziško sunaikinimo, — ar tai nėra pakankamas įrodymas, kad Apvaizda mums skiria ypatingą vaidmenį ?

Bet šitą uždavinį — išsaugoti bei išvystyti krikščionišką kultūrą lietuviškame pavidale — tegalėsime atlikti, jei mes tą darbą dirbsime ir savąja kalba. Taip daryti mus pirmiausia verčia praktiški sumetimai, juk dirbame ne tiek sau, kiek Lietuvai.

Tačiau faktas, kad kalba yra žymiausias tautos pasireiškimas, tiesiog esmingiausias jos realizavimas, mus verčia kurti šios kalbos pagalba. Tad išsaugojimas bei grynas jos vartojimas yra pirma ir būtina sąlyga kūrybiškam pasisakymui.

Bet savo kalbą emigrantai tegali išsaugoti, jei jie nepakriks kaip tautinis vienetas. Tai žino ir okupantai, dedą todėl visas pastangas šiam vieningumui išardyti. Nors mes jiems dėl savo nieku nepateisinamų srovinių kivirčų tą darbą gerokai palengvinome, jie vis dėlto laukto pasisekimo nepasiekė. Tas juos neseniai vertė Rygoje susirinkti padėčiai apsvarstyti. Faktas, kad tuose pasitarimuose dalyvavo ir Chruščiovo žentas Adžubej, parodo, kaip sovietams svarbu palaužti iš Pabaltijo respublikų kilusių emigrantų pasipriešinimą. *Kiek teko patirti, okupantai mano dar uoliau apšmeižti juos, ypač jų vadus, globojamų kraštų akyse.* Be to, ketina sustiprinti ir suskaldymo akciją ir toliau dar labiau drumsti tremtinių nuotaiką, tikėdamiesi tuo juos ir išvidiniai nugalėti. Mūsų atsakymas tegali būti : Vieningumas, rėmimas mūsų pačių išrinktos vadovybės, kūrybiškas veikimas, aukšta moralė, pasiaukojimas ir giedras optimizmas. Į šitokį pasipriešinimą, kaip į granitą, atsimuš tiek iš tolo diriguojamas griovimo darbas, tiek į mūsų pačių tarpą siųstųjų agentų klasta. Taip pozityviai nusiteikę, mes pilni vilčių galime tęsti savo darbą dar ir dėl to, kad jis jau dabar ir Lietuvoje nelieka be pasekmių [4].

---

[4] Tai paliudija pats A. Sniečkus net Maskvos dienraštyje *Pravdoje*, kur

Mums nėra reikalo pabrėžti, kad mes visai nesame tie buržujai, nacionalistai ir imperialistai, kurių vardus marksistai mums prikergia, o esame kuklūs krikščioniško humanizmo išpažinėjai, dirbą kitur tą darbą, kuris šiuo tarpu Lietuvoje yra uždraustas. Nors mes to savo darbo ir nepervertiname, vis dėlto turime pagrindo paklausti, ar jis ne pačios Apvaizdos mums yra skirtas? Dėl to mes visus sunkumus nešame be aimanų, juk žinome, kad gale šio kryžiaus kelio ne tiek gresia Golgota, kiek žavi Prisikėlimas.

---

jis 1963 m. 22 nr. apgailestauja, « kad atskirų žmonių (Lietuvoje) sąmonėje dar yra buržuazinės galvosenos » ir kad Sovietijon skverbiasi vadinamosios ideologinės diversijos. Tai esą pavojinga, nes « užsienyje gyveną buržuaziniai nacionalistai esą uolūs » (Straipsnį persispaudino *Tiesa*, 178 nr.). Panašiai skundžiasi toje pačioje *Tiesoje* (1963 m. rugpiūčio 10 d., 186 nr.) ir J. Zinkus, kritikuodamas vieną Vl. Dautarto novelių rinkinį. Jis autorių tiesiog klausia, kodėl jis pamėgdžioja pasimetusius buržuazinius filosofus.

II. TREMTIES LIETUVIS IDĖJŲ SŪKURYJE

1. Tautinės kultūros reikšmė

Į tremtį nublokštas lietuvis stipriau už tėvynėje « normaliose sąlygose » gyvenantį brolį reaguoja į visas jo galvą kvaršinančias problemas ir jo širdį spaudžiančius rūpesčius. Tai natūralu, nes fiziškai nuo tautos kamieno atskirtas, jis yra priverstas iš naujo pergalvoti viską, kas savo laiku jam atrodė taip aišku ir savaime suprantama. Be to, jis turi įprasminti naują savo buitį, todėl jam reikia ir naujų argumentų savo kaip emigranto egzistencijai pagrįsti bei pateisinti.

Ypač jam rūpi žinoti, kokiu jis būdu, kaip lietuvis, gali pasireikšti naujose, jam taip svetimose sąlygose. Pirmiausia jis savęs klausia, kokį indėlį jis gali įnešti į tautinę kultūrą, už kurią jis jaučiasi atsakingas kartu su visais nuo okupantų pabėgusiais tautiečiais. Tai nėra pripuolamas ar eilinis rūpestis, nes kultūra yra pats reikšmingiausias tautos subrendimo ženklas. Iš kultūros (arba nekultūros) pažinsi tautą.

Kadangi kultūra yra pats žymiausias tautos turtas, kiekviena sąmoninga tauta stengiasi tokią sukurti ir todėl savo kultūrininkus laiko ypatingoje pagarboje. Kai ji jau seniai yra užmiršusi kitus savo veikėjus, ji savo kultūros puoselėtojams vis dar stato paminklus. Svarbu, žinoma, kad politikai užtikrintų stiprią valstybę, kad ekonomistai gyventojus aprūpintų darbu bei duona ir kad kariai išsaugotų laisvę bei nepriklausomybę. Bet visa tai tėra sąlyga kultūrai išvystyti, kuri praaugdama dieną, žengia į ateitį ir į kitas tautas. Ne kas kita, o kultūra sudaro tautos nevystančią garbę.

Kultūrininko reikšmę dar didina faktas, kad jis gali veikti ir tautoje, neturinčioje ar praradusioje savo valstybę. Jam net nereikia gyventi savo tautoje, jis gali kurti visur, net būdamas vienišas, sakysime, tremtyje. Aišku, kad kultūrininkui kur kas mieliau būti savo tautos supamam, nešamam bei šildomam. Galėti kurti jaukioje savųjų globoje, kurių jis yra dvasinis seismografas, tai tikra jam laimė. Tauta ir tėvynė jam yra ta « sveikata », kurią taip žavingai aprašo Adomas Mickevičius savo epo *Pono Tado* įžangoje. Jam nereikia prabangos, jis gali gyventi kukliai, net

elgetiškai ; jam tik svarbu gyvas dvasinis ryšys su savo tautiečiais, jų susidomėjimas bei kelianti simpatija.

Kadangi kultūra yra idėjų įkūnijimas visose esmingose srityse ir spindinti tų realizavimų visuma, tai tautinį savo uždavinį suvokęs lietuvis visų pirma apsidairo jį supančiame pasaulyje. Juk reikia pirmiausia tiksliai galvoti, jei norima tiksliai veikti. Tikru kultūrininku nebus, kas anksčiau nėra buvęs tikras mintytojas. Tad reikia tas idėjas atrinkti, kurios labiausiai atitinka tautos prigimčiai ir tas idėjas padaryti siela visų savo kūrybiškų užsimojimų. Todėl suprantama, kad ypač tremtyje naujai besiorientuojąs lietuvis save klausia : Kokiomis idėjomis aš turėčiau grįsti naują savo kultūros kelią ?

Istorinė situacija mus verčia pirmą žvilgsnį mesti į Lietuvoje oficialiai brukamąjį diahistomatą.

2. Diahistomatas

Bolševikų įsiveržimas staigiai bei žiauriai nutraukė tą kultūrinį darbą, kurį tauta dar XIX šimtmetyje buvo dirbusi ir paskui Nepriklausomybės laikais taip sėkmingai išvystė. Krikščioniško humanizmo atstovai buvo persekiojami arba išstumiami iš krašto, kuriam buvo užmestas Sovietų dialektinis bei istorinis materializmas (diahistomatas).

Prievarta visuomet yra silpnybės ženklas ir todėl tuojau iššaukia kritiką. Bet kadangi negali jos panaudoti tėvynėje pasilikusieji, kurių burnos uščiauptos, ta pareiga tenka mums. Mūsų tad uždavinys mąstyti už idėjiškai supančiotus tautiečius.

Imdamiesi to darbo, mes čia tepaliesime vieną punktą, būtent diahistomato dogmatiškumą, nes jis tvirtina, galįs apreikšti visą ir paskutinę tiesą. Tačiau kokia minčių sistema galėtų tai apie save pasakyti ? Niekas negali savęs laikyti tiesos savininku, nes žmogus, kad ir pats protingiausias bei veržliausias, tėra pakelyje į tiesą, kurios tačiau vien savo ribotomis galimybėmis niekad pilnai nepasieks. Tiesa yra didi virš viso mūsų supratimo ; jos nepaimsi į savo glėbį ; turime pasitenkinti, prie jos nors kiek priartėdami. Atsimintinas šiuo atžvilgiu Lessingo pareiškimas : Jei Dievas man vienoje rankoje siūlytų tiesą, o kitoje kelią į ją, aš pasirinkčiau šįjį, nes tiesa yra Dievo, mano gi tik kelias į ją.

Mus turi inspiruoti šis kuklumas, nes turime suprasti, kad kiekvienas minčių rikiavimas į vieną minčių kombinaciją tebus silpnas bandymas atidengti tai, ko vien savo jėgomis nerasime. Pasaulėžiūra, kuri nuoširdžiai prisipažins prie tokio savo silpnumo,

laimės mūsų pagarbą ; bet ko verta tokia, kuri plačia burna giriasi, galinti išaiškinti viską, net paslaptingiausias paslaptis ? Ar tokia pasaulėžiūra tik nebus partijos interesų sudaryta siaura ideologija siauraprotiams ar tokiems, kuriuos geidžiama tokiais paversti ?

Pasekmė tokios išdidžios pretenzijos į žinojimą yra ta, kad diahistomatas nerodo nei jokio palinkimo į kokias nors diskusijas su kitaip galvojančiais. Juk jam aišku : tiesa nesiginčija, ji laukia pripažinimo. Mes su pagarba nusilenktume, jei marksistų « tiesa » šviestų kaip amžinoji šviesa. Tačiau iš jų apodiktiškų tvirtinimų nekalba nuolaidus kuklumas, tik kitų argumentų nebojąs išdidumas. Vienok iš visų kelių į tiesą išdidumas yra pats prasčiausias. Tiesa mieliau atsiskleidžia tam, kuris jai nori tarnauti, bet ne tam, kuris ją nori išprievartauti. Dėl to geriausia filosofija yra ta, kuri moko tiksliai mąstyti, kad pajėgtumėme nors trupučiuką bei atsargiai praplėsti savo žinojimo ratą, o ne ta, kuri išpuikusi skelbia « nesugriaunamas tiesas ».

Jau vienas šis diahistomato « tobulumas » bei « galutinumas » slepia savyje mirties sėklą. Bet yra ir daugiau silpnumų ; net tiek daug, kad jau dabar aišku, jog jis nėra sutvertas amžinybei. Jis dėlto ir laikysis, kol laikosi tas politinis režimas, kuriam turi tarnauti. Diahistomatas tad tėra vienos diktatūros ramstis, o ne tiesos skelbėjas, ir dėlto yra tik laiko klausimas, kada jis net rusuose turės užleisti savo vietą sveikesnėms mintims.

Ženklų tam mes jau dabar matome : kai po 1917 metų revoliucijos diahistomatas tapo ir valstybės pasaulėžiūra, naujieji valdovai buvo tikri, kad jie krikščioniškuosius filosofus, sakysim, Solovjovą, bus palaidoję visam laikui. Bet kiek jie apsiriko, matyti iš to, kad dar 50 metų nepraėjus, jo mintys vėl atgijo. Ir net taip stipriai, kad dar 1959 metais diahistomato šalininkai buvo priversti viešai pasisakyti prieš tokį Solovjovo renesansą. Tai įvyko oficialiame jų žurnale *Voprosy filosofii* (3 nr.), kur L. A. Kogan, nebegalėdamas nutylėti daugelio jaunųjų intelektualų palinkimo į Solovjovą, bandė nuvertinti idealistines jo pažiūras. Bet tai tuščias darbas, nes « idėjos nemiršta kaip žmonės » ir jų politiški režimai. Šie išnyks, ir kartu su jais ir tie ideologiniai skudurai, kuriuos apskelbė « tiesos vėliava ». Nėra tad nei jokios abejonės, kad Solovjovas grįš pas rusus. Ir lygiai yra tikra, kad Šalkauskis grįš pas mus.

Daugelis pasitenkins tokia džiuginančia perspektyva. Tačiau neturime apsirikti, nes istorija jau šimtais pavyzdžių įrodė, kad ir klaidinga galvosena gali daryti skaudžių nuostolių, jei politinė jėga savo ideologiją gali paremti durtuvais. Kadangi netikras idėjas tegalime nugalėti tikresnėmis, mes neturime laukti, kol

marksizmas-leninizmas pats sugrius. Mes prieš jį turime rikiuoti sveikesnes, išganingesnes mintis.

Bet kur jas rasti? Gal tame aplink mus taip stipriai pasireiškiančiame humanizme?

3. Humanizmas

Šis humanizmas daugelyje atžvilgių patrauklus, nes išaukština tai, kas žmogui brangiausia, būtent, save. Dėl to mes tą srovę sutinkame jau pačioje europėjiško mintijimo pradžioje, kur graikai ją žavingai išplėtojo. Atsiminkime tik garsųjį Sofoklio pasisakymą: Daug yra galingo; bet nieko nėra galingesnio už žmogų. Suprantama tad, kad jau nuo Diogeno laikų žmogus vis energingiau reikalavo sau teisių. Nors vėliau nei Romos imperija nei Viduramžiai humanizmui nebuvo per daug palankūs, jis tačiau išliko, kaip rodo gaivalingas jo iškėlimas renesanso laikais, kada pasitikėjimas žmogumi tiesiog pavirto tikėjimu į žmogų. Charakteringa, kad net vyraujanti to laikotarpio gyvenimožiūra buvo pakrikštyta jo vardu — humanizmu. Pažymėtina taip pat, kad iš jo plaukia ir Goethės bei Humboldto neohumanizmas su savo individualistiniu aristokratizmu lygiai kaip ir mūsų dienų nuo diktatūrų besiginanti humanistinė pasaulėžiūra, kuri savo idealą mato vispusiškai išvystytame, tauriai bei dailiai pasireiškiančiame žmogiškume, žengiančiame į vis tobulesnę buitį.

Taigi, nors humanizmas mus daugelyje atžvilgių žavi ir daug kuo yra priimtinas, jis vis dėlto mumyse sukelia ir abejonių bei pasipriešinimo. Sakysime, pabrėždamas savo autonomiją, net suverenumą, jis ne tik traukiasi nuo Kūrėjo, bet dažnai jį net visai neigia. Charakteringa taip pat, kad humanizmas skelbia tokią moralę, kuri atsiremdama į žmogų, tik jį ir turi galvoje ir dėlto jį mielai atpalaiduoja nuo bet kokių varžtų. Vienok toks laisvumas lengvai gali virsti libertinizmu, net nihilizmu. Prisiminkime tik Stirnerį ir jo veikalą *Der Einzige und sein Eigentum* (Vienintelis ir jo nuosavybė). Bet kas atsistojo ant kreivo pamato, tas neturi skųstis, jei jis slysta žemyn. Kas žmogų sudievina, tas tikrumoje jį tik nužmogina, ką visu brutalumu parodė du pasauliniai karai viename ir tame pačiame pusamžiuje.

Kodėl mes ties humanizmu sustojome kiek ilgėliau? O gi dėl to, kad jis laisvame pasaulyje su pagrindu didžiuojasi stipriomis asmenybėmis ir turi daug šalininkų. Tokių jis dar Nepriklausomybės metais apsčiai buvo susilaukęs ir pas mus, kur daugumas jų spietėsi aplink žurnalą *Vairas*, kuris lyg buvo italų *La Critica*

(Kritika) ir ispanų *Revista de Occidente* (Vakarų žurnalas) dvasios brolis. Suprasdami iš dalies tą susižavėjimą, mes vis dėlto turime paklausti: Ar tą savo autonomiją taip išdidžiai pabrėžiąs humanizmas yra tas kelias, kuris tėvynėje dvasiškai skurstančius gali išvesti iš marksizmo klystkelių?

Nesunku suprasti tokį susižavėjimą žmogumi bei jo užsimojimais, žinant, kad žmonių giminė, šis *homo sapiens* (išmintingasis žmogus), milžiniškame mūsų kosmose yra vienintelė protinga esybė, ir kad ji, kuri jau dabar gali didžiuotis epochiniais laimėjimais, šiandieną dar galingiau užsimoja.

Gaila tik, kad šiame drąsiame veržimesi iš varžančių siaurumų slepiasi mintis žemiau savęs palikti «metafiziškus krikščionybės debesis» ir kartu aukščiau savęs nepripažinti kokio nors Kūrėjo. Neretai humanistai patys geidžia išaugti į visatos kūrėją, kuris krikščionybę paliks praeitį aprašantiems istorikams.

Renesansą su humanizmu panašiai supranta ir diahistomato šalininkai, kurių vardu L. Pinskij sako: «Progresistinė humanizmo pasaulėžiūra sudavė smūgį spiritualistinei ideologijai. Anoji buvo žymiausias etapas išvystyme pažangios filosofijos, kuri buržuaziniam materializmui paruošė kelią»[5].

4. Pragmatizmas

Panašiai kaip humanizmas gundo laisvoje Europos dalyje atsidūrusius, taip pragmatizmas pavojun stato į Šiaurės Ameriką patekusius mūsų tautiečius.

Kas yra tas pragmatizmas? Jis pirmoje eilėje yra pažinimo teorija, tvirtinanti, jog viską, ką mes pažįstame, savyje neturi vertės, o tepadeda mums geriau orientuotis bei apsitvarkyti gyvenime. Kadangi ši filosofinė srovė telaiko teisinga, ką praktiškai galima pritaikyti, žymiausias jos kriterijus yra naudingumas. William James dėl to drąsiai tvirtina: Tiesai atitinka visa tai, kas yra vertinga. Vadinasi, tiesa tegalima laikyti tai, kas praktikoje su nauda gali būti vartojama. Jis dėl to ir nedviprasmiškai kalba apie tiesos *cash value* (grynų pinigų vertė).

Nors panašios idėjos dar XIX amžiuje reiškėsi Europoje, jos plačiau gi išsivystė anglosaksų Amerikoje, kur jau minėtasis James (1842-1910) tapo įtakingiausiu jų platintoju. Per jį bei jo vienminčius pragmatizmas įsigalėjo *from coast to coast* (nuo pajūrio iki pajūrio) ir dėlto užsieniuose laikoma nacionaline amerikiečių filosofija.

[5] L. Pinskij, *Vozroždenie*, žr. *Filosofskaja enciklopedija*, I t., Maskva 1960, 276 psl.

Itin praktišką reikšmę ji turėjo pedagogui John Dewey (1859-1952), kuris principinius jos tvirtinimus pritaikė mokyklai. Jis skelbia : « Mokykla neturi nė jokio moralinio tikslo. Jos uždavinys — ruošti mokinį visuomeniniam gyvenimui ». Šis tvirtinimas buvo kartu ir jo programa, kurią jis per kone tris generacijas vykdė tokiu stropumu, kad jo dvasia užvaldė žymią dalį Jungtinių Valstybių viešųjų mokyklų. Gi privatiškos mokyklos, kurioms ir auklėjimas rūpėjo, gana skeptiškai sutiko Dewey pedagogiką ir tam turėjo rimtą pagrindą.

Kadangi žymiausia mūsų tremtinių dalis yra patekusi į Šiaurės Ameriką ir ten savaimingai buvo veikiama pragmatizmo, mūsų pareiga tarti nors trumpą kritikos žodį. Pirmiausia reikia pripažinti, jog ši srovė yra visai sveika reakcija prieš bet kokį gyvenimui svetimą mąstymą. Aišku, kad šis savo medžiagą turi imti iš gyvenimo, kuriam jis nori tarnauti. Tačiau reikia pridurti, kad pragmatikai tą patarnavimą pernelyg pervertina. Suprantama, kad tiesa gali būti naudinga ir praktiškame gyvenime. Bet iš esmės ji vis dėlto visai kas kita, negu rodyklė naudingumui atžymėti. Taigi, nors mes kiekvieną pasaulėžiūrą ir vertiname pagal jos « gyvenimiškumą », t. y., pagal tai, kiek ji atitinka tam gyvenimui, kurį ji bando išaiškinti, mes vis tiek jos negalime vertinti tik pagal iš jos turimą naudą kasdienybėje.

Iš to seka, kad ir pragmatizmas nėra tinkamas įrankis pasaulėžiūrai suformuoti, gyvenimui pagrįsti bei kultūrai puoselėti.

5. Krikščioniškasis humanizmas

Turėtų būti aišku, kad atmetimo žodis negali būti paskutinis mūsų žodis, nes žmogus negyvena iš to, ką jis neigia, bet iš to, ką jis teigia. Dėlto mūsų kritika tesiekia ištuštinti dvasios sceną nuo netinkamų pažiūrų, kad būtų vietos tikresnei pasaulėžiūrai. O tokia mes laikome krikščioniškąjį humanizmą.

Kokie turėtų būti jo pagrindai ?

Aišku, kad krikščioniškas humanizmas turi apimti visumą — Dievą ir žmogų, transcendentinį pasaulį ir žemę. Tuo jis išvengtų tiek spiritualistų, tiek materialistų kraštutinumų. Nors, atrodo, nesunku žmogų harmoningai sujungti su savo Kūrėju ir žemę prasmingai įjungti į visatos visumą, tai vis dėlto nėra taip lengva, ką akivaizdžiai parodo praeities bandymai, kuriems tik Malonės nušviestais, retais momentais pavyko prisiartinti prie tiesos.

Vienas gyviausiai ginčijamųjų punktų visados buvo žemės uždavinio bei jos vertės nustatymas. Kai tuo tarpu materialistai

ją pervertino, dvasingiau nusistatę dažnai pernelyg nuvertino žemę bei žmogiškąją buitį. Atsiminkime tik Tomą Kempietį (1380-1471) ir jam priskiriamąjį veikalą apie *Kristaus sekimą*, kur jau pirmame puslapyje skaitome: « Aukščiausia išmintis yra siekti dangaus, paniekinant pasaulį ». Bet kažin ar tikra tokia pažiūra, kuri siekia žmogų atplėšti nuo žemės ir, išjungdama jį iš istorijos, radikaliai nukreipia ten, kur žemė nustoja savo traukiamosios jėgos?

Norįs atsakyti šį klausimą, turi atsiminti, kad Dievas sukūrė ne tik žmogų, bet ir erdvę su laiku, kuriuose jo kūrinys turi pasireikšti. Dėl to žemė nėra prakeikimo, o bandymo vieta, kuriai Dievo Sūnus, čion nusileisdamas, suteikė tikrą vertę. Tuo amžinybės spinduliai krinta ir į žemę. Jos saulė yra Kūrėjo saulė. Taigi, žemė visai nėra Jo užmesta skeveldra, kybanti kur nors visatos pakraštyje, o yra esminga dalis visumos, kuri suteikia visoms dalims reikšmę bei orumą.

Žmogus nėra tik kokia menkystė, skurstanti ant Kūrėjo užmirštos, atšalusios planetėlės, o yra brangiausias Jo kūrinys, kuris parinktoje jam vietoje gali išaugti į vis tobulesnę esybę. Vadinasi, šalia Dievo *gloria divina* (dieviškoji garbė) spindi ir tam tikra *gloria mundana* (pasaulio garbė). Dėl to verkšlenimą apie žemę, tąją « ašarų pakalnę », paliekame atgyventiems amžiams.

Šita sintetinė koncepcija yra gyva daugelio žymių šių laikų kultūrininkų mąstyme. Antai Christopher Dawson (g. 1889) savo 1956 m. išleistoje knygoje *Dynamic of world history* rašo: « Tiek krikščionybės religinės, tiek intelektualinės humanizmo tradicijos šiandieną dar gyvos. Dėl to ir jomis turime naudotis, jei norime sukurti naują kultūrą ». Nuostabus supuolimas, kad beveik tuo pačiu laiku ir Teilhard de Chardin (1881-1955) reiškė kuone tą pačią mintį, konstatuodamas: « Graikai svajojo apie harmoniškąjį, mes gi siekiame pilnai išvystyto žmogaus, kuris savyje turėtų apimti ir aną, kuo mes krikščioniškai apvainikuotumėme humaniškąją kultūrą ». Įsidėmėtina, kad ir anglų istoriosofas Arnold Toynbee (g. 1889) priėjo panašių išvadų, nes vieną reikšmingiausių savo paskaitų, paskelbtą 1958 metais, jis baigia žodžiais: « Mūsų žemė nėra kažkokia vieta dvasios lavyboms, vykstančioms kažkur anapus Dievo karalystės ribų. Ji iš tikrųjų yra viena tos karalystės provincijų, apimanti savyje visas tas absoliutiškas vertybes, kuriomis pasižymi ir kitos jos dalys ».

Šitokiomis ir panašiomis mintimis naujojo humanizmo pradininkai gali tiesti tiltą į tikresnį pasaulio supratimą ir į tikslesnį žmogaus pašaukimo suvokimą, kas leistų ir naujai kultūrai padėti tinkamesnius pamatus. Tai, žinoma, tik pradžia darbo, kuris visos eilės generacijų turėtų būti dirbamas. Bet džiuginantieji pramaty-

mai pateisins bei atlygins už visą įsitempimą, nes šitokiomis pastangomis išaugąs krikščioniškasis humanizmas atstos mums, šiapus okeano dirbantiems, renesansiškąjį humanizmą bei jo naujoviškas atžalas, o anapus vandenyno besidarbuojantiems atstos pragmatizmą. Be to, tėvynėje besirungiantiems naujasis mūsų humanizmas galės duoti taiklesnį atsakymą į marksizmo-leninizmo statomus klausimus. Tokiu būdu jis taps tuo dvasios pasauliu, kuris vieningiems kultūros užsimojimams vėl galės suvesti visus tautiečius.

6. Ar emigrantai tam darbui pajėgūs ?

Į šitą darbą tikrai turėtų įsijungti visi laisvame pasaulyje atsidūrę lietuviai, nes tuo jie tęstų dar Nepriklausomybės laikais viltingai pradėtą užsimojimą — lietuviškai apipavidalinti krikščioniškąjį humanizmą.

Toks tautiškas apipavidalinimas nebūtų koks nors ekskliuzyvizmas, o tik tautiška pareiga. Juk reikia žinoti, kad kultūra neplaukia iš bevardės žmonijos, nė iš bendro « pasaulio proto », bet iš atskirų tautų dvasios, sielos, širdies. Kultūra nėra monolitiška, vienspalvė, ji visada žėri visomis vaivorykštės spalvomis, visuomet yra sąskambis visokių tonų. Skamba paradoksiškai, o vis tiek yra teisinga : Europa tapo didžia savo mažaisiais : Atėnais, Sparta, Florencija, Weimaru, Oxfordu. Kiek jai davė Ticiano Venecija, Spinozos Olandija, Camoenso Portugalija, Leibnizo Hannoveris, Pestalozzio Šveicarija, Smetanos ir Dvoržako Čekija ! Mažieji švietė didiesiems : Graikai persams ir romėnams, Vakarai rusams. Didieji dažnai tik tuo dideli, kad meta ilgesnį šešėlį.

Kaip praeityje taip ir dabar. Ir naujuose savo kultūros siekiuose Europa neapsieis be « mažųjų », jais tiesiog remiasi. Ir ten, kur tauta kaip tokia laikinai priversta tylėti, ten jos vardu turi prabilti emigracinis jos elitas. Tas mus įpareigoja. Bet kaip su mūsų išgalėmis ?

Jos neeilinės, juk mūsų gretas sudaro kuone vieni inteligentai, ir tie vėl beveik visi kūrybinį darbą pajėgūs dirbti intelektualai. Tikrai, retai kada emigrantai tiek buvo išmokyti, net tiek išmokslinti ir kūrybiškai apdovanoti kaip mūsų. Pajėgų mums netrūksta. Tačiau kaip su mūsų galimybėmis įsijungti į tą darbą ?

Sociologai į tą klausimą atsako skeptiškai, nes jų nustatyti dėsniai egziliečiams mažai teikia vilties. Jų tyrinėjimai rodą, jog emigrantų pergyvenamos fazės jų jėgas neišvengiamai suvedančios prie nulio. Tuos tarpsnius sociologai apibūdina šitaip :

P i r m a m e emigracija dar stipri, nes tebegyvena senomis,

tėvynėje įgautomis jėgomis. Dėl to ji dar veikli, net kovinga. Ji rikiuojasi ir plasnoja vilties sparnais.

Tačiau tremčiai užsitęsiant, tos jėgos silpsta, nes viltis sugrįžti kasdieną menkėja. Dėl to šioje antroje fazėje abejonės graužia sielą ir pakerta pirmykščius užsimojimus. Kelias atgal vis stipriau užsiblokuoja, o kelias pirmyn svetimame krašte tik lėtai atsiveria arba ir visai neatsidaro. Nusiminimas gaubia silpstančius, emigracija ima iškrikti.

Trečias tarpsnis paženklintas asimiliacija. Nes senesnieji pamažu išmiršta, o jaunesnieji žvalgosi naujų galimybių pagal žodį *ubi bene, ibi patria* (kur gera, ten tėvynė). Nebūdami su senąja tėvyne susigyvenę, kaip jų tėvai, jie lengvai pripranta prie čionykščio gyvenimo. Išmokdami naujas kalbas ir reikalingas profesijas, jie naujame krašte įleidžia vis gilesnes šaknis.

Tuo jie įžengia jau į ketvirtąją fazę — iškrikimo bei išnykimo. Naujoji karta dabar prisitaiko prie naujos civilizacijos, prie naujos kalbos, pritaiko savo pavardę, dažnai veda svetimtautę, kuri vaikus augina tik savo kalboje. Taip ant emigrantiškos buities kapo užverčiamas paskutinis akmuo.

Tokį vaizdą piešia sociologai. Jis nedvelkia viltimis. Tačiau reikia pabrėžti, kad jų dėsniai nepasižymi tuo būtinumu, kuriuo gali girtis matematikos ar gamtos mokslų dėsniai. Jie teveikia ten, kur jiems pasiduodama. Dėl to jie ir teveikia silpnesnės dvasios žmones, bet yra bejėgiai ten, kur jiems pasipriešinama. Jie dėl to tėra «dėsniai» svetimženkliuose, į kuriuos egziliečiai gali juos uždaryti savo atsparumu. Fiziškos mirties, žinoma, neišvengsime, bet sociologiškos mirties galime išvengti. Taigi, tie dėsniai yra tam, kad mes juos nugalėtumėme.

Tatai mes nepabrėžiame lengvabūdišku, tikrovės nepaisančiu optimizmu, kad sociologiškai mirčiai pasmerktieji nepastebėtų to brutalaus būtinumo, neišvengiamai vedančio į gėdingą išnykimą iš istorijos. Juk reikia įsidėmėti, jog istorija nėra aklas vyksmas, be išimties sumaląs į jį patekusius bejėgius žmones. Yra priešingai: Žmogus nustato istorijos eigą; ji yra mūsų kūrinys, ne mes josios. Lygiai taip ir emigracijos istoriją nustato emigrantai. Aišku, kad ne jie vieni; bet jie vis dėlto yra stipriausias ir lemiantis veiksnys. Emigravimas tad visai nereiškia sau pačiam rašyti tautinės mirties dekretą, kurį paskui tremtis vykdo taip vadinamais sociologijos dėsniais. Istorija skaitlingais bei įtikinančiais pavyzdžiais įrodė, kad nei tautos, nei jų emigrantiškos dalys nemiršta, jei jos pačios nenori mirti.

Kokie tie pavyzdžiai?

Antai žydai: Nors jie per šimtmečius buvo išbarstyti po

visą pasaulį, kur daugelis nutrupėjo, jie vis dėlto neištirpo svetimųjų jūroje. Stipriai palaikomi savo mesianistiškais lūkuriavimais, jie dvasia niekad ir niekur neasimiliavosi, ir dėl to net po dviejų tūkstančių metų vėl galėjo sugrįžti į laisvąją tėvynę, kur dabar iš naujo skamba išsaugota jų hebrajų kalba.

Arba a i r i a i : Išėję iš anglų paveržtos žemės, emigrantai manyte nemanė Amerikoje ištirpti, kur daugumas jų buvo radęs prieglobstį. Jie tą naują kraštą tepanaudojo atramos punktu, iš kurio pasigėrėtinu atkaklumu siekė savos valstybės, ką savo ištikimybe tėvų žemei ir atsiekė. Joje ir vėl atgyja jų prigimtas idiomas, kurio nuslopinti nepajėgė nei pasaulinės reikšmės turinti anglų kalba.

Panašiai su a r m ė n a i s : Nors jie be pasigailėjimo buvo tremiami bei žudomi, jie nepasidavė ir dėl to po kovos, užtrukusios ilgiau negu pusantro tūkstančio metų, vėl pajėgė susirinkti į savo tėvynę šventojo Ararato papėdėje. Numetę tiek jungų, armėnai yra tikri, kad padarys galą ir bolševikų okupacijai.

Bet mes nebūtinai turime imti ištvermės pavyzdžių iš kitų, nes tokius užtinkame ir pačių lietuvių praeityje. Paimkime tik žemaičių laikymąsi XV amžiuje, kada Vytautas juos laikinai paliko kryžiuočiams, gerai žinodamas, kad jų atsparumas išlaikys ir šį bandymą. Ir neapsiriko. Ir po rusų jungu nuo 1795 iki 1918 metų lietuvis ne tik neištautėjo, priešingai, dar tiek įsisąmonino, kad iš po pirmojo pasaulinio karo skeveldrų sugebėjo atstatyti savo valstybę.

Žemaičių atidavimas buvo, taip sakant, priverstinas jų «emigrantinimas», o vėlesnis rusų viešpatavimas varė lietuvius į vidaus tremtį. Taigi, atidžiau pažiūrėję į savo istoriją, mes pastebėsime, kad dabartinė mūsų tremtis nėra pirmas to skaudaus reiškinio pavidalas, o tik nauja forma. Ir tą bandymą galime išlaikyti. Tačiau tik ta sąlyga, kad išlaikysime savo kalbą. Teisingai sako čekai, per šimtmečius panašiai mėtyti ir vėtyti kaip lietuviai: «Tauta tol yra gyva, kol gyva yra jos kalba». Pakeiskime sąvoką «tauta» tremtimi, ir mes suprasime, koks mums gresia pavojus, ir kokia iš to mums plaukia pareiga.

7. «Akies lėlytė»

Kadangi vartojimas savo kalbos yra pagrindinė ir būtina sąlyga bet kokiam tautiniam darbui, ar jis vyktų tėvynėje ar tremtyje, mes šioje vietoje turime gerai išsiaiškinti jos esmę ir paskirtį.

Kalba visų pirma yra įrankis, leidžiąs mums išdėstyti savo

mintis, atskleisti savo jausmus, pareikšti savo valią. Taigi, ji įgalina mums išeiti iš siauro mūsų Aš, pasiekti artimą ir santykiauti su visuomene. Kadangi kiekviena kalba yra toks įrankis, tai mes išmokdami kitas kalbas, galime žymiai praplėsti savo kontaktų ratą. Dėl to dar romėnai sakydavo : Kiek moki kalbų, tiek kartų esi žmogus. Tad visai protinga išmokti keletą kalbų.

Bet tuo dar neišsisemia kalbos reikšmė, nes ji yra kur kas daugiau, negu tik idealus kontaktininkas, tik socialinę funkciją turįs įrankis. Kalba — pats brangiausias tautos turtas, jos pažiba ir pasididžiavimas. Bet kuo gi ? Ogi tuo, kad žmogus jos pagalba apeina savo aplinką, žengia į gyvenimą ir jame ima susivokti. Juk kiekviena tauta, pasisavindama ją supantį pasaulį, jį tyrinėja, apčiupinėja, dvasia jį išaiškina bei tvarko. Bet tai daro ne tyliomis mintimis, o garsais, ženklindama visus reiškinius charakteringais jiems balsais bei priebalsiais, kuo tauta viskam suteikia tipiškus pavadinimus. Vadinasi, kalbėti reiškia krikštyti ; kalbėjimas yra niekad nesibaigiąs krikštas.

Iš to ir seka, kad tauta negali kurti bet kokios kalbos, o tik tokią, kuri savaimingai kyla iš jos dvasios bei jos pojūčių. Kalba tad esmingai atitinka tautos prigimčiai ir dėl to tyrai atvaizduoja gintarinę jos buitį. Ji yra garsais pavirtusi tauta. Teisingai tad tvirtina vokiečių poetas Arndt : « Kalbos gelmėje užtinki visas tautos savybes ». Ir taip išsireiškia ne tik į savo idiomą įsimylėję rašytojai, bet ir santūrūs mokslininkai. Antai Wilhelm von Humboldt, kuris brandžiausius savo metus buvo skyręs filologijai, tvirtina : « Kalba yra tautos individualybės reiškėja ».

Tos pačios išvados prieina ne tik liaudimi susižavėję romantikai bei jų dvasios mokslininkai, bet ir kritiški tyrinėtojai, kaip antai bazelietis Jacob Burckhardt (1818-1897), kuris savo lingvistinius svarstymus suveda į konstatavimą : Kalba savo kilmę turi sieloje ; dėl to ji yra tikriausia tautos reiškėja. Joje tauta save įamžina.

Kas apžvelgia idiomų ratą, tas pilnai sutinka su tais žodžiais. Meskime tik žvilgsnį į anglų kalbą, taip ryškiai iškeliančią individo svarbą, visuomeniškai nuspalvintą kultūrą bei vėsų tos tautos mandagumą. Arba dirstelkime į prancūzų kalbą, iš vienos pusės dvelkiančią šaltu protavimu bei griežtu nuoseklumu, o iš kitos pasižyminčią trubadūrišku riteriškumu bei kultyvuotu erotiškumu. O vokiečiai savo idiome parodo idėjinį veržlumą bei mistišką savęs užmiršimą, bet iš kitos pusės taip pat palinkimą veikti, organizuoti, gaminti. Dėl to jame šalia Eckeharto su Faustu sutiksi ir Bismarcką su Kruppu. Italų kalboje dainuoja žydrusis dangus,

ispanų — iškilmingai žygiuoja puikybė, olandų — banguoja bei grasina jūra, norvegų — slypi niūrios fiordų paslaptys ...

Ne čia vieta lietuvių kalbai nucharakterizuoti ; tačiau vieną pagrindinį bruožą reikia minėti — jos esmę iškeliantį analitiškumą. Turime pabrėžti, kad ji priklauso prie tų indo-europiečių kalbų, kurios kiekvieną daiktą ar reiškinį ženklina atskiru terminu. Tuo ji esmingai skirias nuo dažniausiai Vakaruose užtinkamų idiomų, kurie jau seniai yra perėję į sintetiškumą, suvedantį žodyną, gramatiką bei sintaksę į nežymų skaičių lengvai atmintinų terminų bei formų.

Nors sintezės keliu besivystantieji idiomai ir nepaprastai palengvina išmokymą, jie tuo kartu praranda pirmykštį įvairumą, turtingumą, spalvingumą, kas kaip tik sudaro lietuvių kalbos grožį. Tam pagrindiniam skirtumui iškelti nereikės daug pavyzdžių. Paimkime iš žodyno tik būdvardį p i l k a s, ženklinantį visai nežymią spalvą. Tuo tarpu kai vokietis visuomet panaudoja g r a u, lietuvis nuostabiai įvairuoja : Dangus yra p a l š v a s, plaukas ž i l a s, žirgas š i r m a s, arklys š y v a s arba š ė m a s, karvė š ė m a, katė r a i n a ir t. t. Panašiai su veiksmažodžiais : Prancūzų l a v e r, vokiečių w a s c h e n lietuvis šitaip niuansuoja : jis galvą t r e n k a, rankas m a z g o j a, baltinius s k a l b i a, indus p l a u n a ir t. t. Ir asmenavimas su linksniavimu yra analitiško pobūdžio. Atsiminkime tik dviskaitą ir faktą, kad lietuvių rašytinė kalba yra išlaikiusi net septynis indo-europiečių prokalbės linksnius ir dar kai kuriuose dialektuose aštuntąjį. Joje išliko ir tos prokalbės kirtis, galįs kristi ant bet kokio skiemens, kas suteikia kalbai ypatingo muzikalumo. Taip lietuvių kalba mums yra tarsi filologiško analitiškumo pirmavaizdis. Šis charakteris ją ryškiai išskiria iš visų dar gyvų indo-europiečių idiomų, kuo ji tampa neįkainuojamos vertės brangenybe. Kiekvienas lietuvis turėtų dėl to didžiuotis ir ją saugoti kaip savo akies lėlytę.

Pažymėtina, kad filologas, tirdamas tą idiomą, gali pasiekti kur kas senesnį tautos amžių negu istorikas, nes garsai bei formos veda į tokius priešistorinius laikus, į kuriuos istorija eilinėmis savo priemonėmis nepajėgia įsiskverbti. Tokiu būdu lietuvių « lingvistinė archeologija » moksle įgauna nepaprastą reikšmę.

Toji « archeologija » reikšminga ir už grynos filologijos ribų, būtent, etnologijoje bei tautų psichologijoje, kur ji, pasinaudodama lingvistų teikiama medžiaga, gali tiksliau nušviesti tautos savumus, jos psichiką bei charakterį. Juk kalba yra tauta garsuose.

Iškeldami čia lietuvių kalbos analitišką pobūdį, mes nenorėjome tik mokslui patarnauti, bet ir praktiškai lietuviams padėti, nes tuo norėjome dar pabrėžti, kad lietuvis tik tokiu ir bus, jei

jis liks analitiškoje savo kalboje. Juk pereidamas į sintetiško charakterio idiomą, jis išeina iš savo prigimties, iš savo dvasios pasaulio, iš viso savojo Aš ir siekia būti tuo, kuo jis niekad nebuvo ir niekad būti negalės. Visai klaidinga manyti, jog esą galima kitokios dvasios kalboje įsipilietinti. Galima, žinoma, savo idiomos sferą apleisti, bet negalima naujoje rasti savo dvasios tėvynės. Lietuvis, aišku, gali ir « sintetiškai » kalbėti, bet tuomet nebeprabils savo siela, tik liežuviu. Skaudžiai tad apsigauna emigrantas, manydamas esą galima keisti kalbas kaip pirštines. Naujoje idiomoje jis tebus užklydėlis, kuris formuoja svetimus garsus, bet nebeišreiškia savęs.

Todėl sunku suprasti, kodėl dabar kai kurie rašytojai ima rašyti svetima kalba. Jie turėtų žinoti, kad tuo apleidžia literatūrą, kurioje jie gali pirmauti, ir persikelia į kalbą, kurioje tegalės bernauti. Tai turėjome pabrėžti tiems, kurie kalbos mainymą telaiko formaliniu veiksmu. Iš tikrųjų tai savižudystė [6].

8. Užduotinis mūsų tremties charakteris

Iš viso to aišku, kad mes savo indėlį į naujai kuriamą kultūrą tegalime įnešti, eidami lietuviškuoju keliu, t. y. savąja kalba. Daugeliui gal atrodo, kad tai per kieta sąlyga, ir dėl to nėra labai linkęs daryti tokią auką. (Lyg motinos kalbos ugdymas bei išlaikymas būtų kokia nemaloni pareiga). Taip manantiems reikia priminti, kad egzilis visuomet yra sinonimas aukai. Taip tremtį suprato kilniaširdis Mazzini (1805-1875), vadindamas ją *sacrificio*, dėl kurio jis pats išsižadėjo šeimyninės laimės, turto, garbės. Iš mūsų niekas nereikalauja tokio pasišventimo ; tačiau be aukos neapsieisime.

Kitas emigracijas žlugdė bėdos, neturtas, alkis ; mums gi, paradoksiškai, pavojus gresia nuo migdančio gerbūvio, nuo užliūliuojančio pertekliaus. Bet mūsų turtai tebus dėmė bei nuodėmė, jei jie nėra panaudojami tremties mums uždedamoms pareigoms atlikti. Įsidėmėkime, kad tas, kuris pinigais ima galvoti, greit pinigams ims ir gyventi. Tuo būdu pasiners tame veltėdiškame

[6] Kad kalba mumyse yra gyva ir nieku nepakeičiama, rodo kad ir šis atsitikimas. Vokiečių pabėgėlis Carl Schurz (1829-1906), tapęs Amerikoje ministeriu, pradėjo savo atsiminimus angliškai. Tačiau tai jam visiškai nepasisekė, nes iš jo prigimties gelmių prasiveržianti motinos kalba reikalaute reikalavo savo teisių. Schurzas tik savo svetur praleistąjį laiką pajėgė atpasakoti svetima kalba. Tokiu būdu jo memuarai išėjo dviem kalbomis. Tai iškalbingas reiškinys.

miesčioniškume, kuris žudo mūsų talentus, pakerta mūsų užsimojimus ir silpnina net fizišką mūsų atsparumą. Liūdna, jei mūsų gabumus vilgo skausmo ašaros, bet dar liūdniau, jei juos aptaško pertekliaus taukai. Ko mes, laisvėje gyvendami, verti, jei tai užmirštame ? Sprendžiamą atsakymą mums duoda nuostabus mūsų tremties pobūdis.

Būdavo, kad išvykdavo pavieniai asmenys : politikai, rašytojai, mokslininkai, filosofai. Būdavo, kad išvykdavo ištisi sluoksniai : hugenotų pramoninkai, Švabijos amatininkai, Prancūzijos aristokratai. Tačiau emigrantų istorijoje nėra atsitikę, kad būtų išvykusi kuone visa tautos inteligentija, kuone visi krašto krikščioniškąją galvoseną formuojantieji. Tai atsitiko mūsų atvejyje. Šis nuostabus mūsų tremties pobūdis negali būti aklos pripuolamybės vaisius. Savaime peršasi mintis, kad mus išvedė aukštesnė ranka, skirdama mums tą uždavinį, kurį šiuo metu negali atlikti tėvynėje dvasiškai kalinamieji.

Tikrai, ar mūsų tremtis tik neturi užduoties, tiesiog mistiško charakterio ? Juk reikia žinoti, kad istorija nėra beprasmiškas riedėjimas į nežinią. Mūsų gyvenimas nėra beviltiškas graibstymasis tamsybėje. Istorijos kelias yra Dievo kelias. Jei šis kelias mums ir nevisuomet aiškus, tai priklauso nuo mūsų žvilgsnio ribotumo bei nesugebėjimo įžiūrėti tos visumos, kuri pačiam Kūrėjui nuo amžių yra aiškesnė už saulę.

Mes greičiau būsime linkę pasiaukoti, jei atsiminsime, kad tėvynėje likusieji neša kur kas sunkesnę naštą negu mes, būtent, vidaus egzilio bėdą. Juk jie, negalėdami pasprukti nuo okupantų, buvo priversti emigruoti į save. Kokia čia slepiasi tragika ! Sąmoningesnieji iš jų turi aiškų savo tautinės pareigos supratimą, vienok jų burna užčiaupta. Jų jėgos paliktos nakčiai, slėptuvėms, vienatvei, ir niekas nežino, kada jos vėl galės grįžti į viešumą, į pripažinimą ir garbę. Jie, žinoma, gali parsiduoti ir imti parafrazuoti okupantų šūkius, apdailinti jų lozungus, pasaldinti įsakymus. Bet ar tai kūryba ? Pažvelkime tik į vokiečių literatūrą nacių gadynėje : Krašte pasilikusieji, nors daug turėjo rašyti, tačiau beveik nieko nesukūrė, nes jiems trūko svarbausios sąlygos — laisvės. Todėl tikrųjų talentų mes turime ieškoti tremtyje. Ten juos ir randame : Tomą Mann, Hermaną Hesse, Robertą Musil ir tolygius, nors tremtyje kiti ir baisiausiai vargo.

Ar nėra taip ir su mūsų literatūra ? Juk ką dar bolševikijoje yra sukūrusi Salomėja Nėris ? O jos įpėdiniai ? Ar jie yra parašę nors vieną veikalą, kuris pergyvens sovietinio režimo griuvimą ? Tą gabesnieji lyrikai puikiai supranta ir dėl to kaip įmanydami priešinasi okupantų užmačioms grožinę literatūrą paversti jų

tarnaite. Kiek kitaip su kai kuriais romanų rašytojais, kurie pasidavę ideologiniam bei politiniam spaudimui, ėmė vaizduoti « likimą tos lietuvių tautos dalies, kuri priešo propagandos suklaidinta ir nesupratusi didžiųjų revoliucinių pertvarkymų, pasitraukė į Vakarus »[7].

Tačiau laisve besidžiaugiantieji turi žinoti, kad ji tėra sąlyga nekliudomam darbui ir kad šitą darbą mums reikia atlikti.

Kad emigracija mums skiria tikrą uždavinį, matyti, tarp kitko, ir iš to, kad aukštesnė ranka mums ne tik paruošė vietą svetur, bet parinko vietą laisvėje. Laisvė visuomet įpareigoja. Mums ji pirštu prikišamai įpareigoja dirbti tą darbą, kurį dirbti neleidžiama likusiems, apie kuriuos draikosi marksizmo rūkai ir kuriuos šaldo žvarbūs rusų nacionalizmo vėjai.

Mes tad esame okupuotųjų pavaduotojai : jų minčių mintytojai, jų idėjų įkūnytojai, jų planų realizatoriai. Jie šilčiausiais *savo jausmais mus atmena ir į mus sudeda savo viltis.* Tai suprantama, nes vidinė emigracija teisingai gali statyti reikalavimus emigracijai svetur. Mes negalime jų apvilti, nes tai reikštų moraliai juos žudyti. Aišku, kad žymi jaunesniųjų dalis yra patekusi į marksizmo pinkles. Bet taip pat aišku, kad kritiškieji bei kūrybiškiausieji iš jų ilgainiui bodėsis tos bedvasės sausros ir trauksis iš tų beidėjiškų dykumų. Ir jų atsitraukimas bus juo gaivalingesnis, juo ilgiau ir grubiau jie bus priversti smilkyti svetimiems dievams.

Šitaip bandydami atspėti Kūrėjo intencijas, mes kartu atspėjame ir savo pareigą. Jos nepildyti reikštų tą pat, kaip nuklysti nuo Apvaizdos kelio ir nuslysti į žemumas, kur savo emigrantiškos buities prasmę užmiršę lepūnėliai ir smaguriautojai, pinigų kalikai ir kitokie miesčioniškų vėjų gaudytojai tebetarnauja sociologijos dėsnių tikrumai įrodyti.

9. Kūrybiškas poliarumas

Išeivių tarpe yra plačiai paplitęs manymas, kad tremtis tesanti laukimas, tuščias tarpas, kurčias periodas, per kurį mūsų jėgos priverstos tylėti, kol grįžimas į seną aplinką jas vėl prikels nau-

[7] Taip rašė 1964 m. rugsėjo mėn. 6 d. *Tiesoje* D. Šniukas, visuomenei pristatydamas M. Jackevičiaus knygą *Brandenburgo Vartai*, kurioje — panašiai kaip ir V. Sirijos Giros romane *Štai ir viskas* — autorius bando atvaizduoti inteligento gyvenimą tremtyje. Nesunku suprasti, kad tai užsakytas bei diriguotas darbas, kuriame politika su propaganda nustelbia meną. Kur laisvės nėra, ten nėra ir meno.

jiems užsimojimams. Tai perdėm klaidingas manymas, nes tremtis yra esmingas tarpsnis mūsų kelyje, kuriame negali būti sustojimo, laukimo, tuščio blaškymosi. Ji yra organiška mūsų buities dalis. Todėl mes ir dabar turime žengti, veikti, kurti. Tuo tremtis gali tapti nepaprastai naudinga, kūrybiška.

Ir tai pirmiausia tuo, ką emigrantas gali semti iš viso to naujo, kurį sutinka neįprastame savo kelyje. Visa tai jį paakina, ragina, sukelia aibę reakcijų. Protingas pabėgėlis stengsis pasinaudoti naudingais paskatinimais, nes svetimi elementai mums nebebus svetimi, jei sugebėsime juos taip pasisavinti, kad jie mus praturtintų. Taigi : nesitraukime baimingai į save, kaip šliužas į savo kiautą, neužsimūrykime aklinai kokiame nors gete. Tai būtų pradžia tik dvasinio skurdumo, vedančio tiesiog į nevaisingumą.

Bet pasinaudoti nereiškia pasiduoti. Šis praturtėjimas neturėtų mus užlieti, pridengti. Jis tegali būti priedas, papildymas. Mus supančios svetimybės tegali būti mūsų priešpolis. Visas mūsų dvasinis darbas turėtų būti kūrybiškas su juo išsiaiškinimas. Tuos du polius turi rišti įtampa, nes tik tokia, o ne pasidavimas sudaro šio santykiavimo vertę. Mes turėtume stiprinti savąjį polių ir gerbti svetimąjį. Iš to aišku, kad ir priešingam mums poliui tebus naudos, jei jis sutiks mumyse lygiavertį partnerį. Iš pasidavėlio dvasinių laimėjimų nebūna. Tą romėnai gerai suprato. Jie pasirinko graikus savo mokytojais ; jiems tačiau nepasidavė. To nesuprato netolimos praeities vokiečių dauguma, nes jų *Deutschland über alles* tevedė prie jokio priešingo poliaus nepripažįstančio išpuikėjimo. Tačiau toks savimi pasitenkinimas visuomet bus tiek nevaisingas, kiek jis išdidus.

Gaila, jei tie, kurie galėtų būti mūsų partneriai, to poliariškumo kartais nesupranta. Taip pat liūdna, jei mes jo nevertiname. Čia mums pavojus gresia iš kitų pervertinimo, ypač jei jie yra tiek skaitlingi, kiek kultūringi. Kiek dėl to žalos mes matome savo istorijoje ! Jos bėgyje kaikurios vakarinės dalys pasidavė vokiškumui, o pietinės lenkiškumui. Toks pasidavimas yra paremtas klaidingu manymu, jog kultūrų srityje egzistuojanti kokia nors hierarchija, rikiuojanti kultūras pagal jų « vertę ». Tačiau taip nėra. Kultūra yra tobuliausias tautų pasireiškimas ir, kaip toks, su kitomis kultūromis susitinka toje pačioje aukštumoje. Dvasinis tad pasidavimas nėra kultūringumo ženklas. Kas kitam pasiduoda, tas jo nepraturtina, tik save ištuština.

Iš to galima suprasti, kaip neprotinga yra nekritiškai susižavėti kitoniškumu. Vienintelė protinga (ir garbinga) laikysena : būti partneriu. Jei tą suprantame, tai tremtis mums nebus skaus-

mingo lūkuriavimo arba net dvasinės kapituliacijos tarpsnis, bet laiptai į dar aukštesnį laipsnį.

Pritaikydami šią tiesą šiandien mums statomam uždaviniui, mes turime įsisąmoninti, jog naujojo humanizmo kūrime tebūsime vaisingi tada, jei sugebėsime būti partneriais tiems kitoniškumams, kuriuos sutinkame savo kelyje. Įsidėmėkime : tik ugdydami savitumą, būsime naudingi kitiems ; pasiduodami — tik tręšime kitų kultūros laukus. Būti kitiems trąša — nėra mūsų paskirtis.

Kitas gal paabejos, ar emigracinė tautos skeveldra turi tiek gabumų bei energijos, kad pajėgtų užkopti į tokį partneriškumą. Vienok gabumų mums netrūksta ir jiems ugdyti turime, berods, pakankamai pasiryžimo. Tam įrodyti turime apsčiai pagaunančių pavyzdžių iš keleto kontinentų ir daugelio sričių. Juk mūsų emigracija jau turi savo kultūros istoriją. — Bet kadangi mūsų patirtis dar menka, daugelis egziliečių dar nesuspėjo suvokti, kad viena vienintelė asmenybė gali net kalnus nuversti, jei ji visas savo jėgas besąlyginiu atsidavimu pašvęs emigracinei savo užduočiai. Tai, pavyzdžiui, čekas Jan Amos Komensky (Comenius, 1592-1670) iškalbingiausiai paliudija.

Gimęs Nivnice, jis išvyko studijuoti pas vokiečius į Heidelbergą ir kitur. Bet jau tuomet nemanė dvasiškai pasiduoti. Tapęs Evangeliškų Brolių pastorium, dar stipriau pabrėžė savo tautiškumą, kuris jam buvo ištikimas *cantus firmus* (tvirtas giedojimas), betkokiam kontrapunktui. Eidamas 28-tus metus, jis buvo priverstas savo darbovietę Moravijoje palikti. Šitaip prasidėjo jo iki karsto lentos nesibaigianti odisėja po Europą. Pirmiausia gyveno Lenkijoje, kur jis kaip rašytojas ir auklėtojas taip išgarsėjo, kad buvo kviečiamas į žymiausius kultūros centrus. Richelieu norėjo jį apgyvendinti Paryžiuje. Anglų parlamentas jam siūlė pagal jo planus steigti ir vadovauti kolegijai. Švedų karalaitė Kristina stengėsi jį — šį Pestalozzį dar prieš tikrąjį Pestalozzį — įpilietinti Stockholme, kad reformuotų jos krašto mokyklas. Praktiškieji olandai itin buvo suinteresuoti jo naudingais vadovėliais, o dalis Vengrijos kunigaikščių jį kvietė pavyzdingoms mokykloms steigti. Nors Komensky, be atvangos po mūsų žemyną keliaudamas, pateko į orbitą vis naujų kultūrų, jis vis dėlto nesidavė jų užvaldomas. Taip akis į akį susidurdamas su savo laikotarpiu, jis išvengė ir kito pabėgėliams gresiančio pavojaus : bailiai lindėti savo kiaute.

Tokiu būdu Komensky sugebėjo savuosius ir svetimuosius elementus suvesti į palaimingą sintezę, kurioje betgi jo tautos kultūra vaidino sprendžiamą vaidmenį. Todėl jis ir žymią dalį savo veikalų — virš 130 ! — parašė čekiškai.

Komensky mirė Amsterdame kaip tikras savo tautiečių pa-

triarchas ir tikra pažiba savo krašto, kurio po ištrėmimo daugiau nebeišvydo. Nors tokie politikai, kurie tesiekia konkrečios, kasdieninės naudos, beveik visą jo darbuotę telaikė bergždžia, ji iš tikrųjų buvo tas grūdas, iš kurio išaugo našiausias derlius. Juk tauta, veržđamasi jo pramintu keliu pirmyn, išsikovojo laisvę, įsteigė savo valstybę ir puoselėjo kultūrą, kuri Smetanos bei Dvoržako tonais apskrenda visą pasaulį. Taigi, vienas šis charizmu dvelkiąs veikėjas, kuris savo klajokliškoje buityje per pusę šimtmečio po savo kojomis neturėjo tėvynės žemės, savo tautai buvo gal reikšmingesnis negu visi likusieji kartu.

10. Ryžkimės!

Komensky toli gražu ne vienintelis, kuris visa savo buitimi parodė, ką gali net pavienis emigrantas, jei jis supranta užduotinį savo tremties charakterį. Mes galėtumėme čia išvardinti ilgą eilę asmenybių, kurios savo pasišventimu prirašė nors ir graudžius, bet kartu ir kilniausius savo tautos istorijos puslapius.

Dabar mūsų valanda. Atsiliepkime be svyravimo ir parodykime tą pasiryžimą, apie kurį kalba taip pagaunančiai mūsų kultūrininkas Cirtautas savo knygoje apie pabėgėlį. Bėglys pasiryžėlis — tai visų bėglių teigiamiausias, kūrybiškiausias. Jis ir neįprastose, net priešingose apystovose neišsižada senų idealų ir nemarina savo užsimojimų, priešingai, dar ryžtingiau juos bando įkūnyti, nes tremtis jam tėra kitas vardas tėvynei, jam yra ta pati, kad ir iš *dur* į *moll* nuslydusi melodija. Viltis lydi jo darbus, nes tik ji turi sparnus. Visa jo veikla yra — Cirtauto tvirtinimu — « ne kas kita, kaip savęs apreiškimas svetimame pasaulyje dėl savo pasaulio ». Todėl « pasiryžėlis daro iš viso, kas jį apsupa, geriausia, ką galima daryti, ir būtent tomis idėjomis, kurios atitinka savojo pasaulio idealams »[8].

Tai, gaila, balsas iš karsto, nes mirtis per anksti iš mūsų tarpo išplėšė šį brangų vyrą (1915-1963). Jo žodis mums tapo testamentu. Tad šiandieninių įvykių bei idėjų sūkuryje neužsikrėskime sociologiniu pesimizmu, bet pasiryžkime teigiamiems žygiams. Įsidėmėkime : Istoriją daro pasiryžėliai ; istorija gi daroma silpnavaliais.

Pareina tik nuo mūsų, prie kurių norime priklausyti.

---

[8] Kazimieras Klaudijus Cirtautas, *Porträt der Heimatlosen*, Coburg 1950, 101 psl.

III. MAŽOSIOS TAUTOS BEI VALSTYBĖS IR JŲ REIKŠMĖ EUROPAI

A. Europa — nuostabus gamtinių optimumų rinkinys

Kiek perdedant, galima apie Europą sakyti, kad ji iš visų žemynų daugiausia yra davusi pasauliui, nes čia žemė žmogui tiek yra palanki, dosni, geraširdė, kaip niekur kitur. Ypač iškeltinos šešios dovanos, kuriomis žmonių giminė tik šiame kontinente gali pasidžiaugti.

1. *Grakšti mūsų žemyno struktūra.* — Griežtai paėmus, Europa visai nėra atskiras kontinentas, o tik vakarinė Azijos dalis. Dėlto daugelis geografų abidvi dalis suplaka į vieną, kurią vadina « Eurazija ». Nors jie grynai morfologiškai žiūrint ir yra teisūs, tos dvi dalys vis dėlto tarpusavyje tiek skiriasi, kad pamatuotai galima kalbėti apie du žemynus.

Juos visų pirma skiria struktūra, nes kiek rytinė dalis yra stambi, sunki ir beformė, tiek vakarinė mažytė, plonytė ir lengvutė. Šis reikšmingas suplonėjimas, esmingas Europos bruožas, ypač pasireiškia nuo linijos, einančios iš Petrapilio į Istanbulą, nes į vakarus nuo jos žemė vis labiau susitraukia ir pameta savo svorį. Čia nebe masė vyrauja, bet dailios linijos.

Šiuo atžvilgiu Graikija yra tikras Europos pirmavaizdis. Savo užuomazgoje šiaurėje ji tvirtai atsiremia į kontinentą, nuo kurio ji tačiau greitai atsiplėšia ir, tapdama pusiasaliu, vis labiau suplonėja. Šis iš savo pusės vėl skirstosi į salas, kurios liesėdamos, darosi vis mažesnės, kol pagaliau laibi jų trupiniukai visai išnyksta Egėjos platybėje.

Taigi, atidžiai pažiūrėjus, Europa tėra vakarinės Azijos smaigalys, kurį ji kiša į Atlanto beribę. Tuo jūra, apsupdama mus iš trijų pusių, įgauna tokią persvarą, kad ji, o ne žemė, sukuria Europos profilį ir lemia mūsų likimą, bent tiek, kiek gamtos galybės gali nulemti likimą. Dėl to Europą tiksliau tiktų vadinti « jūrynu », o ne « žemynu », kas mums ir leidžia jį laikyti atskiru kontinentu.

2. *Ideali proporcija tarp jūros ir žemės.* — Morfologiškai imant, idealų kontinentą sudaro idealus santykis tarp žemės ploto ir jūros kranto ilgumo. Dalindami anąjį iš pakraščio kilometrų skaičiaus, mes gauname tam tikrą «jūriškumo indeksą», kuris rodo, ar ta proporcija arti ar toli nuo idealo. Antai, Azijoje vienam jūros linijos kilometrui tenka 772 kvadratinių kilometrų žemės. Griežtai paėmus, Azijos indeksas yra žymiai mažesnis. Juk reikia žinoti, kad šiaurės Sibiro pakraštys devynis mėnesius metuose yra ledo užblokuotas, Europos gi indeksas yra kur kas geresnis — 270. Mūsų kontinente Rusijos indeksas siekia 917, o Anglijos vos 70.

Pabaltijo respublikų skaičiai tokie: Lietuvos 888, Latvijos 135, Estijos 14. Santykis yra idealus, jei jūros poveikis jaučiamas visame krašte. Turint tai galvoje, Europos vidurkis, siekiąs vos 270, laikytinas idealiu. Kiekvienas atsitolinimas nuo jo sudaro kraštui bei jo gyventojams sunkumų. Šie itin jaučiami tose šalyse, kurių indeksas žymiai didesnis, t. y. ten, kur žemė įgauna persvarą. Nesunku pastebėti, kad mūsų indeksas yra kur kas blogesnis už mūsų kaimyno latvio. Šiuo atžvilgiu beveik simbolišką reikšmę turi abiejų sostinių geografinė padėtis: Ryga guli prie žymiausios krašto upės ir netoli jūros, Vilnius gi prie mažos upės ir 400 km atstume nuo Klaipėdos uosto. Bet ir Estijos indeksas nepatenkinamas, nes kiek mums trūksta jūros, tiek jai trūksta žemės.

Norėdami gerai suprasti, ką jūra reiškia Europai, mes turime žinoti, kad anoji yra dinamiškumo motina, nes ji judina, stumia, daužo, iššaukia į dvikovą. Jos paveiktas, išmankštintas žmogus darosi ryžtingesnis, energingesnis. Ji žymia dalimi europietyje paskatina tą judrumą, kuris jį esminiai skiria nuo statiškesnio azijato, kurį žemė taip «įžemina» ir savo sunkumu taip slegia, kad jam sunku ryžtis veiksmui. Žemė yra fatalizmo motina, dėl to daugelis azijatų dažnai pasiduoda likimui, kurį jūros (bei dvasios) jėgų sukurstytas vakarietis pats kalasi. Vakarai yra Prometėjaus tėvynė. Tą gerai suprasdamas, vakarų žmogus negali gyventi be vandenyno ir dėl to instinktyviai priešinasi, kai jį norima uždaryti kontinento viduryje. Charakteringas tuo atžvilgiu yra graikų šiaušimasis, kai Aleksandras Didysis juos norėjo vesti vis gilyn į Aziją. Jie gaivalingai vertė savo valdovą grįžti prie jūros, kurią entuziastiškai sveikino istorišku šūkiu *Thalatta, Thalatta*!

Kokiame laipsnyje jūra ir žemė veikia bei formuoja žmogų ir net ištisas tautas, matyti, pavyzdžiui, iš tų psichinių bei iš viso etninių skirtumų tarp latvio ir lietuvio: kiek anas labiau linkęs į miestelėnišką judrumą, į praktiškumą bei pragmatizmą, į prekybą ir pramonę, į jūrininkystę, tai šis labiau į kaimietišką sėslumą, jausmingumą, svajingumą, religišką misticizmą, į žemdirbio

statiškumą. Tam skirtumui visai atitinka ir faktas, kad latvis savo kalboje nustatė (kaip ir germanai) kirtį ant pirmo skiemens, kai tuo tarpu lietuvis pasiliko prie įgimto, nenustatyto indoeuropietiško kirčio. Ir ar toks Čiurlionis galėjo užgimti ir tarpti Rygoje ? Vargu, nes visa savo siela jis Vilniaus sūnus.

3. *Patogi Europos geografinė padėtis.* — Vertę šio idealaus santykio tarp žemės ir jūros dar padidina patogi mūsų kontinento geografinė padėtis, kuri leidžia daugumui europiečių gyventi ruože tarp 38° ir 65° šiaurės platumo. Čia jie naudojasi žmogui tinkamiausiu klimatu, nes čia nevarginami nė per smarkių karščių, nė per stiprių šalčių, kas jiems beveik visose šalyse ir per visus metus leidžia veikti bei kurti. Europiečio metai yra ilgiausi pasaulyje ir kupini patogiausių galimybių.

Iš tikrųjų, nei Atėnų vidurinė metinė šiluma (17,4°C) nėra tokia aukšta, nei Stockholmo tokia žema (5,7°), kad negalima būtų kūrybiškai pasireikšti. Kraštutinumus europietis palieka kitiems : karščio polių amerikiečiams (59°), šalčio polių sibiriečiams (—73°).

Dar pabrėžtina, kad horizontalinė mūsų kontinento ašis eina lygiagrečiai su tuo ruožu, kuris ištisai pasižymėdamas moderuotu klimatu, savyje talpina kone visus kraštus. Tokia pavydėtina padėtimi negali girtis kiti žemynai, kurių geografinė ašis neina paraleliai su optimaliniu ruožu — jį vertikaliai perkerta, sakysime, Amerikoje bei Afrikoje, arba dėl savo vienašališko kontinentalumo (Azija bei Australija); šie žemynai iš savo dalinio paralelizmo naudos beveik visai neturi.

4. *Europa — mažų erdvių žemynas.* — Mūsų kontinentas kuone idealus ir tuo, kad jo žemės plotai beveik niekur neslegia žmogaus ; išimtį gal daro tik Rusija tarp Maskvos ir Uralo. Šiaip mūsų žemynas kalnynais, miškais, ežerais ir upėmis tiek suskirstytas bei susmulkintas, kad beveik visur susidaro mažos, lengvai apžvelgiamos erdvės, kur atskiros tautos bei tautelės, kalbos bei tarmės gali sukti sau lizdą ir ruošti sau tikrą tėvynę. Tos ryškios ir palyginant gana saugios erdvės yra tikri civilizacijos židiniai, tikros kultūros gimdyklos.

Dėl to mūsų žemynas yra toks įvairus, margas ir kiekviename punkte žėri kitokiomis spalvomis, žavi vis naujais niuansais. Todėl įvairumas Europai tiek yra charakteringas, kiek vienodumas Azijai, bent kontinentinei jos daliai. Antai, po pirmojo pasaulinio karo į vakarus nuo Maskvos priskaitėme 35 su viršum valstybių, į rytus gi nuo jos iki pat Kinijos tik vieną. Ir taip kuone visose srityse. Tai pasekmė to veikimo, kurį išvysto įvairiausios tautos

skirtingiausiuose židiniuose, kas suteikia kiekvienai iš jų būdingą veidą. Čia mus stebina

— į uolas atsirėmusi, Golfo srovės šildoma Norvegija ;

— už Baltijos jūros bangų besikaupianti Švedija ;

— jūros supamos Anglija su Airija, kurios, it laivai, ties žemynu yra nuleidusios inkarą ;

— upių žiotyse su jūra besirungianti Olandija ;

— švelnių vėjų glostoma Ile-de-France ;

— Atlantui atverta, saulės brandinama Portugalija ;

— iš trijų pusių šiltų bangų lepinama Italija ;

— tiek žemės, tiek vandens gėrybėmis pasinaudojanti amfibiška Graikija ;

— Alpėse įsitvirtinusi Šveicarija, laisvų arų lizdas ;

— mėlynu Dunojumi ir tonais garsi Austrija ;

— Moldavijos inspiruojama, kalnų bei miškų saugojama Čekija ...

Kiek visi tie kraštai bei sritys tarpusavyje ir besiskirtų, juos betgi jungia vienas noras — skirtame jiems nedideliame plote pilnai išvystyti visus savo gabumus. Vieni tais savo talentais krikščioniško nuolankumu tarnauja Dievo garbei, kiti gi juos maištaujančiu prometėjiškumu skiria žmogaus garbei. Bet abu vykdo Fausto, tikro Europos « patrono » žodį : « Kol esu gyvas, tol ir veikiu ». Tuomi viena Europa lig šiol pasaulį judino energingiau, negu visi kiti kontinentai kartu. Štai ką gali ant adatos smaigalio sukišti mažieji !

5. *Demografiškas tirštumas.* — Iš šitų bruožų aišku, kad veiklos sėkmingumą pakelia ir gyventojų tirštumas, nes kūryba auga tik iš artimo bei nuolatinio bendravimo su kitais. Kas neturi kaimyno, tas neturi ir kultūros. Svarbu tad gyventi pačiame viduryje verdančio gyvenimo, nes tik čia suliepsnoja intelektualinė aistra, užsidega širdys, kyla sugestijos, ryškėja idėjos, susiduria nuomonės. Tik čia tarp pritarimo ir pasipriešinimo iškyla, gimsta ir auga kultūros darbai. Žinoma, vėliau vaisiams brandinti, veikalams išnešioti reikia susikaupimo, tylos, nuošalumo. Apvaisinimui reikia dviejų, bet gimdyti turi vienas. Žinant, kad šalia nuošalume susikaupiančios asmenybės reikia ir skatinančios, sugestijonuojančios visuomenės, svarbu į visus kūrybinio pobūdžio darbus įtraukti kiek galint didesnį piliečių skaičių.

Tai lengviausiai sekasi pietų kraštuose, kur saulė bei šiluma žmones išvilioja iš namų ir juos po atviru dangumi suveda į krūvą, kur kalboms bei ginčams galo nėra. Neatsitiktinai tad Europos civilizacija pirmiausia išsivystė tirštai pripildytuose graikų mies-

tuose, kur vienas kitam ant kojų pirštų lipdavo. Šis fizinis pasistumdymas neišvengiamai iššaukė ir «dvasinį pasistumdymą». Prisiminkime, kad Periklio laikais graikų žemėje gyveno apie keturis milijonus ir už jos ribų dar antra tiek žmonių. Tai beveik lygiai tiek, kiek Graikija šiandien turi gyventojų. Panašiai ir miestuose, nes siaurame senovės Atėnų plote tilpo apie 150.000, Romoje apie 800.000 ir renesansiškoje Florencijoje apie pusė tiek žmonių. Aišku, kad be demografiško tirštumo nėra nė «kūrybiško tirštumo».

Daug sunkiau ten, kur miglos, šalčiai, sniegas žmogų ilgą laiką uždaro tarp keturių sienų, jį izoliuoja, ir tame atsiskyrime jį pasmerkia nevaisingiems monologams, nes neišgirstasis žodis praskamba be naudos. Žinoma, ir saulės nelepinamoje šiaurėje bandoma žmones suvesti į «kūrybišką tirštumą», tačiau ten daugiausiai reikia pasitenkinti butu, salonu ar sale, kurie visi nė iš tolo neprilygsta tiems savaimingiems susitikimams bei susidūrimams graikų mūgėje, romėnų forume, italų *corso*, ispanų *plaza* ar prancūzų bulvaruose. Dėl šių ypatingų sąlygų kultūra tik nenoriai iš pietų pasuko į šiaurę, nuo Viduržemio jūros prie Baltijos jūros. Suprantama, žmogus negali kartu rūpintis ir kultūra ir kalorijomis.

6. *Golfo srovė.* — Kad ir Europos šiaurė, nepaisant savo kraštutinės padėties, mūsų civilizacijai daug yra davusi, tai daugiausia yra nuopelnas Amerikos, apdovanojančios mus Golfo srove. Atplaukdama iš Meksikos įlankos, kur vasaros metu vandens temperatūra pakyla net iki 28°C, ji plačiai pasiekia šiaurės vakarų Europą — Airiją, Skotiją, Norvegiją, net Islandiją. Šios srovės dėka Atlanto temperatūra čia tik nežymiai krinta žemiau 10°C. Dėlto čia dar 70° šiaurės platumo užtinkame uostus ir žiemą neužšąlančius. Pažymėtinas tuo atžvilgiu yra norvegų miestas Hammerfestas (70° 40' š. pl.), kurio metinės temperatūros vidurkis vis dar siekia 1,9°C, kas leidžia ir šioms sritims būti naudingomis, ypač savo navigacija. Kiek Golfo srovė palengvina tą navigaciją, matyti iš to reikšmingo fakto, kad Norvegija — po Anglijos ir po JAV — turi stambiausią prekybos laivyną, nors jos gyventojų skaičius tesiekia 3,5 milijono.

Kadangi ir kiti mūsų kontinento šiauriečiai panašiai naudojasi šios srovės gėrybėmis, ji ne tik užtikrina laisvą susisiekimą laivais iki 70° šiaurės platumo, bet ir leidžia naudotis kultūros laimėjimais bei šiaip civilizacijos pažanga. Be to, dar skatina kūrybiškai pasireikšti, ką, pavyzdžiui, įsakmiai paliudija rašytojai Ibsenas su Bjoernsonu ir kompozitoriai Griegas su Sindingu, kurie visi yra gimę tarp 59° ir 62° šiaurės platumo. Visą reikšmę to fakto mes tik tada suprantame, kai atsimename, kad kitoje Atlanto pusėje Ame-

rikos uostai net į pietus nuo 50° š. pl. kasmet ledų užblokuojami ir kad dėl to civilizacija «užšalo» Quebec'e, t. y. maždaug prie 48° š. platumo. Golfo srovė yra brangiausia Amerikos kontinento gamtinė dovana Europai.

7. *Santrauka.* — Suvesdami krūvon, ką čia apie savo žemyną esame pasakę, negalime nepastebėti tos pirmenybės, kurią jis dėl savo ypatingų gamtos sąlygų turi prieš visus kitus kontinentus. Europa tikrai yra nuostabus gamtinių optimumų rinkinys. Tačiau ir puikiausios sąlygos mažai tereiškia, jei jomis nesinaudojama. Bet ar europietis jomis nesinaudojo taip pat optimaliai?

Su džiaugsmu tai konstatuodami, mes vis dėlto negalime paneigti, kad europietis jomis pasinaudojo ne tik geriems tikslams, nes šalia palaimingų, nemirtingų darbų, jis kuone visais laikais pasižymėjo ir tokiais, kurie jį vedė prie katastrofos bei savęs naikinimo. Todėl Europos istorija nėra tik garbingų darbų istorija. Atsiminkime tik europiečių išprovokuotus brolžudiškus pasaulinės apimties karus!

Baigdami šį skyrelį, turime dar pažymėti tą beveik paradoksišką faktą, jog Europa kultūriniu atžvilgiu didelė dėl to, kad ji fiziškai silpna. Tai leidžia mūsų žemyną vadinti tėvyne mažųjų, pasiryžusių viskam, kas yra didinga. Dėl to europietis ir nesisvaigina skaičiais, kuriais kiekybė nori nustelbti kokybę. Žinodamas gi, kad gyvybė kyla iš mikroskopiškų ląstelių ir kultūra iš paskirų individų, jis tuos rūpestingai ir ugdo. Jis mieliau nori būti liesu vienetuku priešakyje, negu storu nuliu užpakalyje. Jau išgarsėjęs Plutarchas mielai sugrįžo į kuklią savo tėviškę Boecijoje tam, — kaip jis pats pasisakė — kad ten būtų nors vienu piliečiu daugiau.

B. MAŽŲJŲ TAUTŲ BEI VALSTYBIŲ VAIDMUO

1. *Priekaištai mažiesiems.* — Žinant mažųjų pirmenybę prieš didžiuosius, galima būtų manyti, jog anieji yra visų vertinami bei globojami. Tačiau taip nėra. Bet ką didieji jiems prikiša? Štai jų svarbiausi argumentai:

a. Politiškai imant, tos mažos tautos su jų miniatiūriškomis valstybėlėmis vedančios tik į «balkanizaciją», t. y. į chaotišką *Kleinstaaterei*, sudarančią tikrą pavojų taikai;

b. Kariniu atžvilgiu jos esančios silpnos, kuo jos tik amžinai sugundančios didžiuosius jas užkariauti. Tas tarp stipresnių valstybių sukelia tik pavyduliavimą bei karus;

c. Ir ekonomiškai žiūrint, jos esančios tikras anachronizmas,

nes jų teritorija yra per siaura ir jų kapitalai per menki tarptautiškai išsivysčiusiai pramonei bei prekybai. Tokios provinciškos rinkos esančios nuostolingos ;

d. Jos ir tarptautiniu atžvilgiu esančios mažai naudingos, nes savo « mikroskopiškumu » jos tik kliudančios didžiąsias valstybes racionaliai tvarkyti pasaulį. Pačios nesugebančios išrišti jų regionalizmą praaugančių klausimų, jos tik trukdančios didžiąsias valstybes, net tarptautiškas institucijas tiksliai sutvarkyti pasaulį.

Visi tie ir dar skaitlingi panašūs argumentai verčią didžiąsias valstybes mažesnes įkorporuoti, kad taip šios gautų tai, ko savo jėgomis niekad negalėtų atsiekti. Dėl to mažųjų integracija nesanti nė joks imperializmas ar kolonializmas, o tikras patarnavimas jiems.

Negalima neigti, kad šitokiuose samprotavimuose užtinkame ir naudingų minčių. Bet ar jų reikšmė jau tokia žymi, kad dėl jų reikėtų mažuosius nustelbti didžiųjų naudai ? O gal mažųjų egzistencija pasaulį tiek praturtina, kad jų skriaudimas būtų skriauda visiems ? Atsakymui surasti dirstelkime nors trumpai į mažųjų privalumus.

2. *Mažosios valstybės siela — laisvė.* — Kas paneigia mažos valstybės *raison d'être* (buvimo prasmę), tas kartu ir neigia laisvę, nes ne kuo kitu, o jąja mažieji gyvuoja, juk laisvė yra jų siela. Laisvės meilė juos paskatino įkurti valstybę, idant turėtų saugią vietą, leidžiančią jiems išsivystyti pagal savo prigimtį. Vadinasi, valstybė yra ne sau, o jos įkūrėjams — jų individualinei sferai užtikrinti, jų savarankiškumui apsaugoti. Laisvės troškimo pagimdyta, toji valstybė ir turi laisvei tarnauti. Dėl to šveicarų istorikas Jacob Burckhardt teisingai tvirtino, kad mažoji valstybė be laisvės nieko neturi, kuo ji pilnai galėtų kompensuoti begalinį didžiųjų pranašumą bei jų jėgą.

Bet nors maža valstybė politiniu atžvilgiu be tos laisvės beveik nieko neturi, kuo ji itin galėtų girtis, ji betgi ta laisve pamatuotai didžiuojasi, nes prieš ją nublanksta visi didžiųjų superlatyvai. Joje kiekvienas pilietis gali — kaip sutartinai tvirtino jau Montesquieu su Tocqueville — *faire sans crainte tout ce qui est juste et bon* (be baimės daryti visa tai, kas yra teisinga ir gera). Ir tikrai, tik joje individas gali taip ištobulinti savo talentus, kad jo gyvenimas pasidarytų prasmingas bei naudingas. Tad, jei iš viso valstybė yra reikalinga superlatyvo, tai tokiu tegali būti laisvas jos pilietis. Neveltui dėl to Burckhardt dar pridėjo : « Mažoji valstybė yra tam, kad pasaulyje būtų nors vienas kampelis, kur didžiausia gyventojų dalis galėtų būti piliečiais plačiausia to žodžio prasme ». Tuo ba-

zelietis XIX amžiaus gale pareiškė beveik tą pat, ką to amžiaus pradžioje jau ženevietis Sismondi buvo pareiškęs šiais žodžiais: «Mažoje valstybėje kiekvienas pilietis stengiasi tapti tuo, kuo žmogus iš viso gali pasidaryti».

Abu pagal tuos savo įsitikinimus ir gyveno. Antai Burckhardt pakartotinai atsisakė užimti kokią nors katedrą kaizerinėje Vokietijoje, nes bijojo joje prarasti savo mąstymo laisvę. Dėl to pasiliko Bazelyje, savo gimtinėje, apie kurią sakė, kad čia «aš galiu būti naudingas kiekvienu atsikvėpimu». Dėl panašių motyvų mūsų laikais vokiečių filosofas Jaspers iš Heidelbergo persikėlė į tą patį Bazelį.

Turint visa tai galvoje, teisingai galime statyti klausimą: Ar tikrai savo amžių yra atgyvenusi valstybė, kurios siela yra laisvė?

3. *Mažosios valstybės pagrindas — teisė.* — Žmogus užgimsta kaip laisvas Dievo kūrinys, ir toji jo laisvė jam leidžia kartu su kitais įkurti tokią bendruomenę, kuri atitinka steigėjų intencijai. Toji teisė yra esminė dalis to kraičio, kurį Kūrėjas, išruošdamas jį pasaulin, jam suteikė. Dėl to ji negali būti paneigta kokio nors žemiško valdovo, lygiai kaip ji negali būti saistoma nė skaitlingumo tos tautos, kurioje žmogus užgimė, nė didumo jos teritorijos, nė pagaliau kitokio tos nacijos svorio. Vadinasi, prigimtoji teisė nepriklauso nuo kokių nors išorinių aplinkybių. Ten, kur ji nepripažįstama, žmogus ne tiktai turi teisę, bet net pareigą dėl jos kovoti. Tokia kova nėra sauvališkas aktas, o teisėtas ir būtinas priminimas falsifikatoriams Kūrybos plano.

Kadangi ši iš aukštesnių šaltinių plaukianti teisė yra tvirtesnė ir už tvirčiausius jos paneigėjus, tai ji, jei tik kovojame atkakliai dėl jos, visuomet laimi. Istorija tai įrodo iškalbingais pavyzdžiais. Atsiminkime tik iš naujųjų laikų bergždžią Napoleono bandymą palenkti Europą savo dinastiškoms užgaidoms. Lygiai taip nevaisingos buvo ir vadinamosios Šventosios Sąjungos pastangos tautas atiduoti absoliutiškai valdančių monarchų globai. Atsiminkime taip pat žlugimą turkų ir habsburgiečių imperijų, kurios, pasikėsinusios į svetimas tautas, galų gale šiųjų buvo nugalėtos. Prisiminkime pagaliau ir Hitlerio «Tūkstantmetinę imperiją», kurią už savo tiesą kovojančios tautos jau po trylikos metelių privedė prie galo. Jėgos trapumą įžvelgdamas, Talleyrand, kuris vien savo tėvynėje pergyveno trijų režimų galą, kartą pareiškė: «Durtuvais iškart daug gali atsiekti; tik, deja, ant jų atsisėsti negali».

Akivaizdoje tokio jėgos silpnumo su pagrindu galima klausti: ar savo amžių tikrai yra atgyvenusi valstybė, kurios pagrindas yra teisė?

4. *Brangiausias mažos valstybės turtas — kultūra.* — Trečias neabejotinas mažųjų privalumas yra tas, kad jų valstybėje kultūra geriau gali išsivystyti. Tai nėra ambicingas mažųjų pasigyrimas, bet nešališkas istorijos paliudijimas. Žinoma, joks objektyvus tyrinėtojas nemano neigti to vertingo lobio, kurį kultūrininkai yra sukrovę ir didžiose valstybėse. Bet kartu jis ir pastebi, kad galingųjų stengimasis praplėsti savo žemę, užvaldyti kitus, suorganizuoti stiprią kariuomenę, sudaryti pajėgų administracijos aparatą ir t. t. jiems kartu neleidžia visa širdimi rūpintis ir kultūra. Visai aišku : negalima vienu laiku plėstis horizontaliai ir augti vertikaliai. Turėdamas galvoje bismarkinę Vokietiją, Burckhardt dar 1871 metais samprotavo : « Negalima kartu būti dideliu ir kultūroje ir politikoje. Vokietija, dabar pasisakiusi už jėgą, turės nešti ir atsakomybę už šį apsisprendimą ». Mes šiandieną gerai matome, prie ko tas vedė.

Mažųjų pirmenybė kultūroje yra tokia žymi, kad olandų istorikas Huizinga, Erazmo Roterdamiečio biografas, išdrįso tvirtinti : « Didieji nedavė nė vienos tų tikrai didelių vertybių, kurios liks amžiams. Bet tokių yra sukūrę mažieji ». Tai drąsus pasisakymas, po kuriuo didieji vargu ar norės pasirašyti. Gal olandas ir ne visai teisus, bet kas jau norėtų užginčyti mažųjų pirmenybę šioje srityje ? Juk tikrai krinta į akis, kiek mažai, palyginant, yra davusi Aleksandro Makedonija, Kaligulos Roma, Bismarcko Vokietija, Stalino Rusija. Net vienas anglas, H. A. L. Fisher, tai patvirtina : « Beveik visos mūsų civilizacijos vertybės yra mažųjų sukurtos : Senasis Testamentas, Homero epas, graikų teatras, anglų dramos Elžbietos I-osios laikais, renesanso menas. Kiek žmonija yra skolinga Atėnams, Florencijai, Ženevai, Weimarui ! Šių miestų indėlis toli pralenkia viską, ką yra davusios karingos Liudviko XIV, Napoleono ir Wilhelmo II monarchijos ». Ar Sheffieldo universiteto vicekancleris tais žodžiais neparemia olando profesoriaus tvirtinimo ?

Ką tuodu iškėlė mūsų laikais, tai, tur būt, atitinka tikrenybei, nes dar praeitame šimtmetyje vienas šveicaras lygiai tą pat buvo konstatavęs. Juk giliai paveiktas to, ką žmonijai yra davanoję graikų *polis*, ankstyvesnė romėnų *civitas*, italų *comune* renesanso gadynėje, keli Flandrijos bei Olandijos miestai ir kaikurios vokiečių bendruomenės, Burckhardt pabrėžė, kad didieji gal neblogai tinka kultūros veikalams išsaugoti, bet juos sukurti geriau sekasi mažiesiems. Dėl to anieji dažnai žymūs išstatymu to, ką jie iš šiųjų yra gavę, pirkę arba vogę. Tikrai, ar Louvre'as Paryžiuje, Tautinė Galerija Berlyne ir *Eremitage* Petrapilyje pirmoje eilėje garsūs savo tautos kūriniais ? Kad ir kažin kaip brangūs būtų rėmai, ne jie sudaro paveikslo vertę.

Panašiai ir moksle. Juk ar ne daugumas universitetų buvo miestų ar smulkių kunigaikščių įsteigti ? Aišku, Atėnei tegali tarnauti, kas netarnauja Marsui. Dėl to mažieji pirmauja ir pedagogikoje : šveicaras Pestalozzi pasauliui davė liaudies mokyklą ir danas Grundigas suaugusių švietimą.

Dar plačiau apsidairydami, pastebime, kad švedai mokslo pasauliui teikia Nobelio premiją, kurią sugalvojo austrė Bertha von Suttner, ir kad olandai teisingiausiai yra sutvarkę kultūrinės autonomijos klausimą. Ir ar galima užmiršti, kad tų pačių olandų juristas Grotius suformulavo jūros teisę ir kad šveicaras Dunant įsteigė Raudonąjį Kryžių, kurį suorganizuoti buvo užmiršę amžinai kariaujantieji didieji ? Prisiminkime taip pat, kad po pirmo pasaulinio karo norvegai su savo « Nanseno pasu » itin pasitarnavo pabėgėliams.

Įvertindami tą tolerancijos bei kultūros dvasią, kuri dažniausia vyrauja mažųjų kraštuose, ir didieji mielai juose įkurdina tarptautines organizacijas : antai Olandijoje Tarptautinį Teismą ir Šveicarijoje pirmąją Tautų Sąjungą. Tos pačios minties vedami ir naujosios Europos statytojai savo centrus perkelia pas mažuosius — Montano Uniją į Liuksemburgą, EWG į Belgiją, Europos Tarybą į Elzasą, Prancūzijos provinciją. Net tų institucijų vadovybę noriai atiduoda į mažųjų rankas. Dėl to nuo pat pradžios Jungtinių Tautų organizaciją veda jų atstovai : norvegas Lie, švedas Hammerskjoeld, burmietis U Thant, austras Waldheim.

Visi šie faktai įsakmiai paliudija nepaprastą mažų tautų bei valstybių reikšmę. Ji tokia žymi, kad ciurichietis Brunner drįsta tvirtinti : « Kas į viešuosius reikalus žiūri iš kultūros pusės, tas pirmenybę turi pripažinti mažoms valstybėms. Etiškai svarstant tokias problemas, reikia sakyti, kad didžiai valstybei sunkiau įrodyti savo egzistencijos teisę negu mažajai, nes tiek pilietis yra pranašesnis už valstybę, tiek mažoji valstybė pranašesnė už didžiąją ».

Ar tad atgyvenusi savo amžių yra tokia bendruomenė, kurios brangiausias turtas yra kultūra ?

5. *Mažoji valstybė — pilietinių privalumų optimumas.* — Būtų, žinoma, klaidinga manyti, kad didžioji valstybė atstovaujanti kokią nors politinę nesąmonę. Tačiau yra lygiai taip aišku, kad mažesnė bendruomenė kur kas tobuliau įkūnija politinę išmintį. Tai patvirtina net skeptiškasis Voltaire'as, savo *Essai sur les mœurs* teigdamas, jog mažoji valstybė yra vienintelė laisvės bei demokratijos garantija. O ką besakyti apie Rousseau, teisingai vadinamą « mažos valstybės apaštalą », kuris primygtinai pabrėžė, jog

tik mažuose rėmuose gali būti realizuojami politiniai bei socialiniai idealai ? Dėl to daugelis XVIII šimtmečio mąstytojų Ženevą laikė tikru politinės organizacijos modeliu, kurį toks d'Alembert vadino tiesiog tobulu. Tokiu idealu Ženeva, žinoma, nebuvo, bet šios respublikos privalumai buvo žymūs.

Kad mažoji valstybė tikrai įkūnija tam tikrą politinį optimumą, matyti, pavyzdžiui, iš fakto, kad didieji stengiasi decentralizuoti valdymą, atiduodant dalį savo teisių bei funkcijų atskiroms provincijoms arba net valsčiams. Aišku, kad tai tik silpnas pakaitalas, nepajėgiąs atstoti tų privalumų, kuriais pasižymi mažesni, organiškai išaugę piliečių susigrupavimai. Tikrai, žemėlapyje kiek decentralizuota centralizacija nieku negali pakeisti savaimingai išaugusių mažų politinių organizmų, juk kaip visur, taip ir socialinėje plotmėje, organizmų negalima organizuoti. Dėl to mažesni, tačiau natūraliai išaugusieji politiniai vienetai, visuomet bus pranašesni už biurokratiškai dekretuotus padalinimus, nes jie galvoja savo smegenimis, mielai išvysto savo iniciatyvą, net nevengia eksperimentų, ypač socialinėje srityje, kur jie dažnai pralenkia vadinamus didžiuosius. Tuo atžvilgiu skandinavai tapo pavyzdžiu net patiems galiūnams. Juk ar JAV ne iš jų perėmė žymią dalį savo socialinės apsaugos sistemos ?

Mažoje valstybėje tėvynės meilė nėra tokia « meilė », kuri didybės bei išganymo manijos įkaitinta, geidžia kitus « išganyti », kaip tai, pavyzdžiui, senovėje darė asiriečiai ir babiloniečiai su persais, iš dalies taip pat romėnai, kurie manė, jog « visi keliai turi vesti į Romą ». Dėl to mažieji atmeta ir naujųjų laikų « išganytojus » — vokiečių šovinistų šūkį *Deutschland über alles in der Welt* lygiai kaip ir keistą Dostojevskio tvirtinimą : Kas nori tapti tikru žmogumi, tas pirmiau turi tapti rusu.

Mažiesiems tėvynė yra visuma tų jausmų, kuriuos pilietis reiškia ne tik savo gimtinei, savo tautiečams ir savo kalbai, bet visiems, kurie kartu su mumis džiaugiasi ir kenčia pasaulyje, priklausančiame visiems. Šitaip tėvynės meilę suprato jau Ilijados kūrėjas, ir taip jį suprato kuone visi reikšmingi Europos mintytojai : Platonas su Markum Aurelijum senovėje, Erazmas Roterdamietis humanizmo, Kantas apšvietimo laikais ir visi kiti, kurių eilė nepasibaigs su Jaspersu. Šitaip, t. y. sveikai, suprasta tėvynės meilė nepagimdo ryklių, o žmogų, kuris visur neša supratimą, atjautimą, toleranciją ir — kas svarbiausia — artimo meilę, nes žmogus yra visur tas pats ir žemė visur ta pati. Savo tautiškumą bei žmoniškumą tiksliai suprantąs žmogus visuomet yra dviejų tėvynių pilietis — savo ir viso pasaulio.

Kodėl tikroji tėvynės meilė gryniausiai pasireiškia mažoje

bendruomenėje ? O gi dėl to, kad ši dar labiausiai panaši į šeimą, kurios nariai dar visai natūraliai tarp savęs santykiauja. Dėl to šis šeimyninis artimumas bei jaukumas dar prieš Montesquieu ir Rousseau žavėjo mąstytojus bei kitus žmonijos geradarius, ir po Burckhardto juos dar labiau žavėjo, nes neseniai praūžę pasauliniai karai nėra mažųjų padaras.

6. *Mažųjų silpnybė.* — Gaila, kad net visi mažųjų privalumai negali atsverti apgailėtinos jų valstybių silpnybės — menko jų fiziško pajėgumo, t. y. nežymaus jų politinio bei karinio svorio. Todėl jos lengvai gali tapti išorinių užpuolimų auka. Didiesiems tokios daugiau į socialinį bei kultūrinį pažangumą linkusios bendruomenės atrodo silpnos, kas juos dažnai sugundo jas užkariauti. Svarbiausias tam pasiteisinimas : jei aš to nedarysiu, tą darys mano kaimynas.

Taip dar antikiniais laikais teisinosi graikus užpuolę persai, ir taip teisinasi kuone visi jų pėdomis žygiuoją jėgos garbintojai iki mūsų dienų diktatorių. Nors neteisėtumas jų užpuolimų ir visiems buvo aiškus kaip ant delno, jie savo žygiams pateisinti visuomet rado argumentų. Atsiminkime tik tuos ciniškus apkaltinimus, kuriais 1940 metais Stalinas bandė pateisinti Pabaltijo respublikų okupaciją ! Ji buvo vykdoma pagal rusų priežodį : « Jei nori mušti šunį, tam visuomet rasi pagalį ».

Tikrai viskam, o ypač smurtui pateisinti, fiziškai stipresnis dar visuomet surado tinkamą « pagalį ». Antai, XVIII bei XIX šimtmetyje vokiečiai — bet jie ne vieni — be vargo jį surado. Apgailėtina, kad žymią dalį tų tariamų pasiteisinimų savo valdovams parūpino skambaus vardo mokslininkai, kurių tarpe užtinkame net istorikus Schlözer, Droysen ir Treitschke.

Schlözeris buvo išaugęs carinėje Rusijoje, dėl to nenuostabu, kad jis į Göttingeną atsivežė garbinimą tos politinės jėgos, kuri jam dar jaunystėje taip smarkiai buvo užimponavusi. Dėl to, jo manymu, pavyzdinga valstybė turėjo pasižymėti plačia teritorija, skaitlinga tauta bei galinga kariuomene. Jis taip buvo pagautas tariamosios carizmo didybės, kad jis, ir Vakaruose dėstydamas, nesugebėjo tinkamai įvertinti mažųjų kultūrinių nuopelnų. Antai graikus atmetė užgaulingu žodžiu : *Packvolk waren diese Griechen, einige wenige ausgenommen* (Išskyrus tik kelis, graikai buvo padaužos).

Jo kolega ir vienmintis Droysenas valstybės vertę matė jos rankoje sukoncentruotoje galybėje, nes — anot jo — politikoje viešpatauja valdymo jėga lygiai taip kaip gamtoje traukiamoji jėga. Nesistebime dėl to, kad Droysenas kultūros laimėjimams

mažai teskyrė reikšmės. Juk — taip jis ironiškai klausdavo — ką pavojaus metu graikams yra padėjusios jų kultūros vertybės? *Man sehe nur, was dann ward* (Tik pažiūrėkime, kas iš to pasidarė). Daugelis jo sekėjų pasuko jo nurodytu Makedonijos, t. y. Prūsijos keliu, kuriame jie garbino jėgą ir didžius skaičius. Tačiau po Bismarcko, Wilhelmo II-jo ir Hitlerio galima būtų taip pat kartoti Droyseno žodį: *Man sehe nur, was dann ward.*

Schlözerio bei Droyseno palikimą mielai perėmė ir Treitschke bei jo sekėjai, kurių samprotavimai tiesiai vedė į pangermanizmą, argumentavusį maždaug šitaip: Mažoje valstybėje gyvenimas tegalės būti siauras, nes tik platūs horizontai kursto žmogaus vaizduotę. Gal anoji ir sugeba puoselėti literatūrą bei meną, tačiau ji niekad nepajus tos galingos aistros, kuri judina pasaulį. Dėl to mažos valstybės laikas yra praėjęs, ji išnyks įsiliedama į didesnes, kur mažųjų intelektualinė geografija prasiplės ir bus galima kultivuoti karo meną. Tuomet didesnė valstybė, galingai kaip jūra, įsiverš į mažąsias valstybes ir nušluos jų pelkių nešvarumus. — Šimtmetyje, kuris praėjo nuo Treitschkės ir Rohrbacho gadynės, šis potvynis tikrai įvyko, bet *man sehe nur, was dann ward.* Trumpai: kumštis žus, kultūra gi liks.

Nors šitas žodis yra teisingas kiekvienu savo skiemeniu, vis tik pasilieka faktas, kad mažajai valstybei gresia pavojus plėšrių kaimynų būti prarytai. Bet ar to pavojaus negalima išvengti?

Prieš gvildenant tą klausimą, teisingumo dėlei reikia pabrėžti, jog toli gražu ne visi vokiečiai taip skaudžiai yra nuvertinę mažuosius. Antai, paties Schlözerio įpėdinis Göttingene, Heeren, apie juos daug teisingiau atsiliepė. Gal dėl to, kad jis, kilęs iš Bremeno, dar gyveno laisvomis Hanzos tradicijomis. Gal ir dėl to yra jo *ceterum oenseo, tvirtinąs, kad mažieji reikalingi* Europoje politinei pusiausvyrai palaikyti. O į užgaulingą jo pirmatako atestaciją, būk graikai tik *ein Packvolk*, jis atsakė: «Jei vienodumas yra siaurumo, o įvairumas kultūros motina, tai reikia pripažinti, kad jokia kita tauta nežengė tokiu geru keliu kaip graikai». O savo tautiečams jis nelinkėjo turėti vienos tik centralizuotos valstybės, kuri savyje apimtų visus vokiškai kalbančius, nes tokia tebūtų vokiečių kultūros bei Europos laisvės kapas. Panašiai galvojo dar daugelis geriausių jo tautiečių — Möser, Adam Müller, Friedrich Schlegel, Novalis, Neužmirštinas pastarojo posakis: Pasaulyje teliks, kas poetų yra sukurta, t. y. kas dvasingų žmonių yra sukurta.

Pabrėždami čia mažųjų privalumus, mes betgi nemanome, kad tik mažosios demokratijos tegali pasižymėti protinga politine santvarka, tikslia bei švaria administracija, teisinga socialine tvar-

ties organizacijos : po pirmojo pasaulinio karo Tautų Sąjunga Ženevoje, po antrojo — Jungtinės Tautos New Yorke. Nors ir šitokios rūšies bendruomenės negali būti tobulos, jos vis dėlto yra — kaip šiandieną rodo newjorkiškis pavyzdys — tikros mažųjų priebėgos. Juk nesunku įsitikinti, kad Jungtinės Tautos gerokai apkarpo ir didžiųjų nagus. Tiesa, mažieji ten neturi kvalifikuotos daugumos, tačiau jų moralinis autoritetas dažnai sulaiko didžiuosius nuo imperialistinių išsišokimų.

8. *Didžiųjų trapumas.* — Šitas faktas paliudija, kad ir didžiųjų pajėgumas apribotas. Ta proga iš viso reikia iškelti, kad ir jie — tam tikra prasme — yra silpni. Tą galima tarp kitko spręsti iš to, kad jie vengia geografiškai tiesioginiai susidurti su kitais didžiūnais, o vietoje to tarp savęs ir konkurento mieliau sudaro tam tikrą *cordon sanitaire* (sveikatos ruožą), tam tikras *Pufferstaaten*, t. y. izoliuojančią juostą. Europos vakaruose klasiškas tam pavyzdys yra ta sritis, kur Olandija, Belgija, Liuksemburgas ir Šveicarija skiria vokiečius nuo prancūzų ir anglų. Panašiai ir rytuose, kur vokiečius nuo rusų izoliuoja Suomija, Pabaltijo respublikos, Lenkija, Čekoslovakija, Austrija ir Vengrija.

Šitokios juostos sumažina pavojų trintis ir susidurti su kaimyniniais galiūnais, kurių tarpe lengvai gali kilti sieniniai kivirčai, valstybiniai konfliktai, net kariški susirėmimai. Viso to didieji bijo, nes ir jų galybė nėra nepažeidžiama. Tąja baime jie iškalbingai paliudija, kad ir mažieji reikalingi.

Bendrai imant, reikia šioje vietoje pabrėžti, kad didžiųjų pastangos tapti galingais ir tokiais pasilikti, neapsimoka, nes istorija parodo, jog rezultatai toli gražu neatitinka toms milžiniškoms aukoms, kurias tie konkurentai daro neatsiekiamam tikslui siekti. Istorija žino, kad didžiųjų imperijos klesti tik trumpai. Pasitenkindami pavyzdžiais iš naujųjų laikų, mes matome, kad iškilusi 15-ame šimtmetyje Ispanija su savo Karolium V-uoju, kurio karalystėje saulė niekad nenusileisdavo, jau XVII amžiaus gale tebuvo trečios eilės valstybė. Neilgai tęsėsi Prancūzijos galybė, nes nuo kardinolo Richelieu, išvedusio šią valstybę į pasaulinę garbę, iki Talleyrand'o, Vienos kongrese dalyvavusio jos šermenyse, praėjo vos pora šimtų metų. Dar trumpiau švietė Švedijos saulė, nes nuo karaliaus Gustavo Adolfo viešpatavimo iki Karoliaus XII-ojo pralaimėjimo ties Poltava 1709 metais praėjo vos vienas šimtmetis. Nedaug ilgiau klestėjo Olandijos imperija, kurios pradžią matė XVII, jos galą XVIII amžius. Tik anglų viešpatavimas patogesnių sąlygų dėka kiek ilgiau išsilaikė : nuo Elžbietos I-osios iki antrojo pasaulinio karo, kuris britus nustūmė į antrą eilę. O ką besakyti

apie trumpalaikius carinės Rusijos, bismarkinės Vokietijos ir Japonijos iškilimus ! Kadangi lig šiol Europos didieji vidutiniškai teišsilaikė apie porą šimtmečių, tai ir dabartinėms galybėms negalima pranašauti džiuginančios perspektyvos. Tai itin liečia Sovietų Sąjungą, kurios atskiros dalys, siekdamos savarankiškesnio gyvenimo, gerokai prisidės prie sutrumpinimo jos kolonializmo.

Didieji turi džiaugtis, jei, jų « žydėjimo » laikotarpiui praėjus, jiems pavyks išgelbėti bent vidutinės valstybės statusą, kaip tai, pavyzdžiui, pavyko Ispanijai, Prancūzijai, Anglijai kartu su tokia Švedija ar Olandija. Jie turėtų džiaugtis savo kuklia egzistencija kokiame nors saugiame kampelyje, kur dabar uoliau galės rūpintis anksčiau kiek apleistąja kultūra. Ko, sakysime, savo laiku negalėjo duoti savo tautai bei žmonijai švedų užkariautojas Karolius XII-asis, tą į Stockholmą susikoncentravusi Švedija vėliau davė savo Strindbergais, Lagerloefomis, Nobeliais. Turint galvoje, kad didieji anksčiau ar vėliau bus išstumti iš savo jėgos pozicijų, jie turėtų dar « geruose laikuose » susilaikyti nuo skriaudimo bei apstumdymo tų, į kurių tarpą jie neišvengiamai patys pateks.

9. *Galima mažųjų neigiamybė.* — Iškeldami mažų tautų bei valstybių privalumus, mes tuo tačiau visai nemanome apskelbti jas tobulomis, nes ir jos tėra netobulų piliečių kūrinys ir nestovi aukščiau kritikos.

Atsiminkime, kad mažoms valstybėms gresia pavojus užsidaryti ankštame savo kiaute, kur jos kartais savo gyventojuose išugdo tokį nacionalizmą, kuris pervertindamas save, lengvai gali susikirsti su lygiai taip įkaitintu kaimynų nacionalizmu. Kad toks šovinistinis savęs išaukštinimas gali iššaukti ne tik vietinius, bet ir pasaulinius karus, tai visu baisumu parodė pirmoji mūsų šimtmečio pusė. Tuo pirmoje eilėje ne mažieji yra kalti, tačiau ir jie ne be kaltės ir tai, būtent, savo tautiniu išpuikėjimu, kurį ne kartą pastebėjome. Dėl to ir mažieji turi įsitikinti, kad nacionalizmas yra atgyventų amžių *Gloria*, yra numirusių *Credo* ir iš viso yra « mišios », atnašaujamos stabams. Aišku dėl to, kad ir mažųjų tautinis jausmas turi būti protingas ir palenktas bendram darbui.

Kitas pavojus mažiesiems kyla iš to fizinio bei geografinio ankštumo, kuriame jie gyvena, nes seniai pastebėta, kad perdėm apribotos gyvenimo bei veikimo sąlygos įspaudžia savo žymes į žmonių sielą, *juk siaurame gamtos horizonte lengvai gali augti* ir siauros pažiūros. Šveicarai tokį mentalitetą vadina *Kantönligeist*, kas yra ne kas kita kaip savo vietovės garbinimas, savo gyvenimo stiliaus išaukštinimas ir iš viso savo ypatumų dievinimas.

Kadangi toks mažųjų užsidarymas savo tariamai idiliškame kampelyje, kurį su užsidegimu idealizuoja, gali pakirsti jų sparnus ir juos uždaryti ruime be langų, svarbu mums kovoti su tokiu savimi pasitenkinančiu politiniu separatizmu bei kultūriniu ekskliuzivizmu. Reikia mums iškirsti langus į visas puses, nes tik gerai suprastas visuotinumas gali apvaisinti tautinį individualizmą.

Suprantama, kad tauta turi su meile ugdyti visus savo etninius atspalvius, sakysime, žemaičių atkaklumą, aukštaičių nuoširdumą, suvalkiečių realumą ir dzūkelių linksmumą. Bet ji kartu turi pabrėžti visa tai, kas juos visus jungia, nes bet koks užkampinis išdidumas bei užsispyrimas yra nesubrendimo ženklas.

Jei tautai pavyks į savo akiratį įtraukti tiek artimus, tiek tolimesnius savo kaimynus, ji išvengs tos siaurumo dvasios, kuri taip lengvai išauga į kenksmingą ir negarbingą siauraprotiškumą. Jei ir kitos mažos tautos kartu sieks tokio pat dvasinio platumo ir politinio bei ūkiško erdvumo, tai mažieji laimingai išvengs tos «varlės perspektyvos», kuri gali aptemdyti jų garbę ir kilnią jų misiją.

C. Ketvirtoji Lietuva

Baigę savo teoretinio bei istorinio pobūdžio apsvarstymus, mes dabar galėtumėme nutraukti savo išvedžiojimus. Bet vargu ar tuo pilnai atliktumėme savo pareigą, kuri prašyte prašosi lietuviško papildymo. Būtų, pavyzdžiui, nepaprastai įdomu iškeltų minčių šviesoje nagrinėti tas tris valstybes, kurias lig šiol lietuviai yra turėję: Viduriniuose Amžiuose galingų valdovų sukurtą, daugiau į rytus išplitusią imperiją, toliau naujųjų laikų angoje bendrai su lenkais turėtą uniją ir pagaliau mūsų pačių įsteigtą tautinę respubliką. Tačiau tą paliekame istorikams, nes mūsų laukia naujas darbas — Ketvirtosios Lietuvos kūrimas. Ją statyti tegalės tie, kurie iš anksto jai yra paruošę planus. Žinodami, kad okupantų darbai žymia dalimi tesiekia iškraipyti trečiąją Lietuvą, mes laisvėje gyvendami galime ir privalome užbrėžti Ketvirtosios Lietuvos kontūrus. Išeinant iš aukščiau nušviestų idėjų, jie galėtų maždaug atrodyti šitaip:

Mūsų neturi nuliūdinti faktas, kad priklausome prie mažos tautos ir kad dėl tos priežasties tegalime turėti mažą valstybę. Ši aplinkybė mūsų nesugundys prisišlieti prie didžiųjų ir su jais susilieti. Priešingai, žinodami neeilinę mažųjų reikšmę, mes su pasitenkinimu, net su tam tikru kukliu pasididžiavimu pildome iš to mums plaukiančias pareigas. Jas pildydami, mes vykdome tikrą europietišką misiją, nes visais savo požymiais esame tikri euro-

piečiai. Ir šio charakterio negali pakeisti nė mūsų emigracinis išsisklaidymas po visą pasaulį.

Kadangi Ketvirtoji Lietuva pradžioje tegalės turėti vos tris milijonus gyventojų, mes jiems sudarysime tokias sąlygas, kad kiekvienas pilietis galėtų pilnai išvystyti savo talentus. Tauta kokybe galės pasiekti tai, ko negali atsiekti kiekybe.

Atitinkamai pluralistiniams piliečių nusistatymams Ketvirtoji Lietuva užtikrins pilną laisvę: religinę laisvę — ekumeniškumu, politinę — demokratiškumu, kultūrinę — autonomiškumu, socialinę — pilna socialine apsauga.

Bet tą laisvę viduje mes tegalėsime garantuoti, jei sugebėsime apsiginti nuo išorinių priešų. Tam tikslui Ketvirtoji Lietuva visus savo piliečius įtrauks į krašto gynimą. Tačiau ji nepasižymės militarizmu; ji tuo atžvilgiu įtikimiausiai bus panaši į Šveicariją, apie kurią sakoma: Ji neturi armijos, ji yra armija.

Tvirčiausias šios armijos bei visos tautos ginklas yra jos teisė egzistuoti, kurios — kaip įgimtos tautos teisės — niekas iš jos negali paveržti.

Bet kadangi didieji šios teisės dažnai nepaiso, svarbu federuotis su kitomis Pabaltijo respublikomis. Toliau siektina ir federacija su savo dvasia mums giminingomis Skandinavijos valstybėmis. Pagaliau būtina įsijungti į pasaulinės apimties Jungtinių Tautų (UN) šeimą.

Nors tie planai šiandieną dar negali būti įgyvendinami, svarbu betgi juos paruošti, nes dabartinė Lietuvos okupacija tėra laikinas reiškinys, makabriškas incidentas. Tačiau ne tik svarbu tokius planus paruošti, reikia, be to, savo veikla priartinti okupantų režimo griuvimą.

Šis griuvimas toli gražu nėra tik tuščia mūsų vilčių fikcija, o visai galimas įvykis, nes Azijoje auganti kiniečių galybė pirmoje eilėje atsikreips prieš rusus, amžinus savo priešus. Šie, tos «Geltonosios Apokalipsės» įstatyti į mirtiną pavojų, turės ieškoti sau naujų prietelių, kas juos noromis nenoromis privers atsiremti į JAV ir į Europą. Šita situacija rusus privers ne tik satelitams grąžinti suverenumą, bet ir naujai nustatyti santykius su pavergtomis respublikomis. Aišku, kad tuomet reikalausime laisvės.

Kadangi rusų okupuotieji lietuviai kol kas negali veikliai įsijungti į šitą išsilaisvinimo akciją, mums egziliečiams tenka žymiausia ir sunkiausia šios pareigos dalis, nes mūsų egzilis nėra aklos pripuolamybės vaisius, o misija. Šios misijos vykdymas vienintelis pateisina laisvą mūsų egzilinę egzistenciją, dėl to mes moraliai įpareigoti jai aukoti tiek dvasinius savo gabumus, tiek medžiagiškus savo išteklius.

Toje savo kovoje mes negalime tikėtis greito laimėjimo, nes istorijos įvykiai bręsta tik lėtai. Mes tad neturime nekantraudami įvykių eigą matuoti trumpo savo gyvenimo matu. Svarbu tik aktingai vesti gerą kovą, kuri tarp kitko turi įrodyti, jog mes verti to, ko siekiame.

Džiugu konstatuoti, kad psichologinė dabarties situacija visai palanki mūsų užsimojimui, nes spalvotų tautų išsilaisvinimo gadynėje mes sėkmingai galime pabrėžti mintį : Suprantama, kad spalvotieji turi būti laisvi, bet tą laisvę baltieji pirmiausiai turi duoti baltiesiems — rusai mums.

Kadangi mes nežinome, kaip ilgai užsitęs toji mūsų kova, svarbu į ją įtraukti ir jaunąją kartą. Mūsų vaikai, ypač mokslus einantieji, turi suprasti, kad ir jie pašaukti istoriškam darbui ir kad negali būti jų paskirtis trėšti tik svetimus laukus.

Taigi, naujoji Aušra ieško naujų aušrininkų. Esame tikri, kad ji jų suras.

BIBLIOGRAFIJA

Norintiems įsigilinti į gvildenamąją temą, mes galime tarp kitų rekomenduoti šiuos rašinius :

FISHER H. A. L., *The value of the small states*, London 1915.

RAPPARD W., *Small states in the League of Nations*, 1934.

KAEGI W., *Der Typus des Kleinstaates im europäischen Denken*, žr. *Neue Schweizer Rundschau*, Zürichas 1938.

ERNST Fr., *Die Sendung des Kleinstaates*, Zürichas 1940.

YOUNG G., *Federalisme and freedom*, Londonas 1941.

SCHMID K. G., *Das Lebensrecht des Kleinstaates*, Bernas 1944.

LAMONT A., *Small nations*, Glasgowas 1944.

LEDERMANN L., *Considérations sur le petit état*, Neuchâtelis 1946.

DÜRRENMATT P., *Der Kleinstaat und das Problem der Macht*, Baselis 1955.

TURINYS

Pratarmė 3

I. TREMTIS — PRAKEIKIMAS AR UŽDAVINYS 5

Kodėl tremtis mums skaudi 5
Istorija žino daug tremčių 6
Ar tremtimi galima ir džiaugtis? 8
Ar tremtis nekūrybiška? 9
Mistiškas mūsų tremties charakteris 10
Mūsų įsipareigojimas 11
Kokia kalba? 13
Baigiamosios mintys 14

II. TREMTIES LIETUVIS IDĖJŲ SŪKURYJE 17

Tautinės kultūros reikšmė 17
Diahistomatas 18
Humanizmas 20
Pragmatizmas 21
Krikščioniškas humanizmas 22
Ar emigrantai tam darbui pajėgūs? 24
« Akies lėlytė » 26
Užduotinis mūsų tremties charakteris 29
Kūrybiškas poliarumas 31
Ryžkimės! 34

III. MAŽOSIOS TAUTOS BEI VALSTYBĖS IR JŲ REIKŠMĖ EUROPAI 35

Europa — nuostabus gamtinių optimumų rinkinys 35
Grakšti mūsų žemyno struktūra 35
Ideali proporcija tarp jūros ir žemės 36
Patogi Europos geografinė padėtis 37
Europa — mažų erdvių žemynas 37
Demografiškas tirštumas 38
Golfo srovė 39
Santrauka 40

Mažųjų tautų bei valstybių vaidmuo 40
Priekaištai mažiesiems 40
Mažosios valstybės siela — laisvė 41
Mažosios valstybės pagrindas — teisė 42
Brangiausias mažos valstybės turtas — kultūra 43
Mažoji valstybė — pilietinių privalumų optimumas 44
Mažųjų silpnybė 46
Kaip gelbėti mažuosius? 48
Didžiųjų trapumas 50
Galima mažųjų neigiamybė 51

Ketvirtoji Lietuva 52

Bibliografija 54